

‘פוליטיקה מלמטה’: מהאה, אלימות וצדוק חברתי בעיר שיראן, 1835-1848

משה אהרוןוב

בתקופת שלטונו של מהomed שאה (1835-1848) הוגיינו תושבי העיר שיראן לפעולות פוליטית, לעיתים אלימה, כדי לקדם את רצונותיהם וכדי לכפות קודים מרבותים מושרשים, קודים שהעיליות בעיר הקרויה בוטה. המאמר זו תחילת ברשות החברתיות ובמנגנון הגישות לפוליטה בשיראן. לאחר ניתוח החיסים הפוליטיים והמצב החברתי' כלכלי בדרכם איראן בתקופה הנדרונה, המאמר בזאת המהאות העירוניות' ואת ה’פוליטיקה מלמטה’ של האוכלוסייה המקומית ומתקד באנשי הבזאר והשולאים החברתיים. המאמר מוכיח שלמרות היעדן מוסדות פוליטיים עירוניים רשמיים ותודעה מעמדית, ולמרות תלותם בבעלי הכתף, לא היו משלמי המסים ‘קורבות בלתי נמנעים’ של המערכת הפוליטית והחברתית בעיר, ובמקרים רבים, בעיקר בעיות מצוקה חוסר דרך משוער, האליהם לשאת ולהתעס הרשויות בעיר להשמו את קולם בבירור. בין היתר, האליהם אנשי הבזאר ואנשי השולאים להנתנק מהמוחב הפוליטי שנשלט בידי העיליות. הם ניצלו את הסכטורים הפנימיים ומתמכסים בין חברי העיליות השליטות ואת רגשות השלטון החלש בטהראן לאטוס של השושלת הקאג'ארית להבטיח שקט ויציבות בממלכה והשתתפו ב’פוליטיקה מלמטה’ כדי לקדם צדק חברתי וככללה מוסדרת – מושגים שהיו מושרשים בחברה המקומית.

מבוא

מאז השטיטה על איראן ב-1796, סבלה שושלת בית קאג'אר מגיטימציה חיליקת ומהיעדר כריזמה ויוקרה בשל קודמותה, השושלת הפלונית (1722-1501). אמן אקס מהomed שאה, מייסד השושלת, יירושו יצרו קשרים טוביים עם חכמי הלכה (גיגטיג'וד) סייעים בכירים, אך אלו העניקו לשושלת החדשנה לגיטימציה חיליקת בלבד (Arjomand 1981: 45-60; Gleave 2005: 5). נוטף על כך, היה המנהל המלכתי כטהראן קטן, לא מקצועית ונathan לשילטו המלאה של השאה, ואילו הצבא הסדייר היה

האנתרופולוג ואיש מדע המדינה ג’יימס סקוט בינה את היחסים האלה בין השלייט לנ廷ינו ‘אתיקה של קיום’ (*Subsistence Ethic*) (Scott 1976: 1-2); וא’פ תומפסון (Thompson) בינה את התודעה של החמן המדוכא בכל מקום ‘כללה מוסרית’ (*Moral Economy*).² לפי תומפסון, במרכז תפיסת הכללה המוסרית של החמן עמדו מוסכמות חברתיות, ערכים ומנהגים מקומיים שהגדירו את מערכת היחסיות של הנtinyos משותפיהם החברתיים והכלכליים ובעלי התפקידים. פגיעה בערכיים ובמנגנוניים החברתיים המסורתיים סיפקה אפוא להמן לגיטימציה לצאת נגד העיליות (האליטות) ונציגי הרשות ולהגן על הסדר החברתי והתרבותי היישן שנפגע.³ ואכן, המאמינים השיעים מחו בדרכם שונות, לעיתים אלימות, על מדיניות השליטים: על מעשיהם של פקידים ‘רעים’, על מדיניות מיסרי שרירותית ועל הפרה של ערכים מוסכמים ושל כללי התחנוגות מוקברים מצד בעלי הכוח.

רצונם העז של המלכים האיראנים לזכות בדרכיו של נתיניהם מוסלמים צודקיס הגביל מאוד את כוחם, והם נאלצו להתחשב בדרישות נתיניהם לזכר חברתי, כפי שהוא בוטאה במשא ומתן עם הרשות, ולפעמים גם במאבקים אלימים. ההתרחשויות בעיר שיראו שבורות הממלכה בשלתי שנות השלושים של המאה התשע-עשרה מספקות עדות מוחשית למגבלות כזו של המשטר הקאג’اري מחד גיסא, ולבחם המיקוח של האוכלוסייה העממית מאידך ניסא. בשנים אלו, על רקע מלחמת קראת בין איראן ובritisניה (1838-1842) והஸבר הכלכלי הקשה, מחו תושבי העיר על המיסוי העושק של הרשות, ואף נקטו מעשי אלימות בסביבה מתחאה זו. מחות אלור, שנשבו גם בשנים שלאחר מכן, היו ביטוי לכללה המוסרית של החמן, והן הדאגו מאוד את נציגי המשטר בעיר ואת בעלי הרכוש.

² תומפסון פיתח את המושג ‘כללה מוסרית’ כדי להוכיח שהתגבשות תודעתו העצמית של מעמד הפליטיםanganlia והישראלים מהאזור ומהבדוגנות, לא הייתה תוצר של היסטוריה כלכלית, כפי שטען חוקרים מרקסיסטיים, אלא תחוליך לא אחד ואדרון, הקשור לתהליכי חברתיים ותרבותיים (Thompson 1971: 78-79).

³ תושות לביא למאמר זה.

במחקר זה מציין המושג ‘כללה מוסרית’ מערכת ערכים ייחודיים ונבדלת של השכבות העاملות בעיר, מערכת שערכה מאחוורי פוליטייזם יהודו-יידישיות ויצבה את מחשבתן הפלילית ואת תרבויות הפליטים של נתיניהם בוגיניות ובאריות. אם הנתינים הולשים וחסרי הגנה, עליו לנוהג בהם בדוחמים, להבטיח להם פרנססה הוגנת, ובעותות משבר קשה, לא לנבות מהם מיטים (Lambton 1981: 283-284).

בתרבויות הפוליטיות של נתיניהם ובכיבודם הקיבוצי שלהם, ויעצב במידה רבה את מערכת היחסים בין ‘המודוכאים’ (פְּלָוִמִין) ל’בעלי השורה’ (אַלְמִין) (Afshari 1983: 142-143).

אורהנגן 2004: 176-184.

Sheikholeslami 1978; מושם, ומורל החייבים היה נמור (Martin 2005: 133-146; 210-212). גם מערכות המשפט, הכלכללה, החינוך והרווחה לא היו בידי הממשלה, אלא בשליטת אנשי הרות (על-פְּאָ), סוחרים ומניגים מקומיים (Martin 2005: 13-14).

מוחץ לטהראן נאלצו המלכים מבית קאג’אר לקדם את האינטלקטים שלהם – שמירת הסדר וגביתם המסים – בעורת מתובים ומשתפי פעולה בני המקום (Abrahamian 1974: 13-14, 27). קשייה של השושלת לחזק את מעמדה מוחוץ לטהראן ולכפות את האינטלקטים שלה גורלו מאוור בעקבות מעורבותן הגדולה של המעצמות האימפריאליות, רוסיה ובריטניה, בענייניה הפנימיים של איראן בראשית המאה התשע-עשרה. שתי המעצמות כפו את האינטלקטים הצבאים והכלכליים שלahan בכח רב, ולא עודדו רפורמות ושינויים במערכות השלטון והכלכלה, כפי שעשו באימפריה העותמאנית (Enayat 1970: 141-159).

על רקע מגבלות אלו, הסתמך שלטונו של בית קאג’אר, בראש ובראשונה, על עקרונות הרשيعة והאסלאם, עקרונות שהגדירו את מערכת היחסים בין הטבות המלכויות לבין הנתינים. השליטים האיראנים התחייבו לפעול על פי עקרונות ההלכה האסלאמית והצדק (עדי), להבטיח פרנססה המلت לנ廷יהם, לחלק את עשרם, להבטיח איזון (מייאן) נכון בין כל חלקי החברה ולסייע למעטם תנאים הולמים לקיום חיי הרת והמוסר הדתי. בתמורה לכך ודרשו שליטים מנתיניהם נאמנות, ציונות ומסים (Martin 2005: 9; Khadduri 1984: 283-284).

תפיסה זו של זרך הייתה מושרש בשיטה באיראן שנים רבות לפני שהופיעה במחשבת המערבית במהלך המאה התשע-עשרה. מן המאה השש-עשרה, ובעיקר בשלוי התקופה ההלפנית, הופיעה באיראן, ביזמת פוסקי הלכה בכירים (כמו מג’ליס), תאודיה פוליטית שבסיסה מסורות מקומיות קודם-אסלאמיות של צדק חברתי, ונודעה להבטיח להמוני המאמינים ביחסן במצוות היזמי-זומית הכלתי נסבלת של אסונות טבע, מגפות, רעב, פשיטות שבטים והיעדר מנגנונים חברתיים מסוימים להבטחת החיים והרכוש (מעין ביטוח). תאודיה זו קבעה שבתמורה לנאמנות נתיניו ולחשלומי המסם, חייב השליט השיעי לנוהג בוגיניות ובאריות. אם הנתינים הולשים וחסרי הגנה, עליו לנוהג בהם בדוחמים, להבטיח להם פרנססה הוגנת, ובעתות משבר קשה, לא לנבות מהם מיטים (Lambton 1981: 283-284).

עיקרין זה היה נטווע עמוק בתרבויות הפוליטיות של נתיניהם ובכיבודם הקיבוצי שלהם, ויעצב במידה רבה את מערכת היחסים בין ‘המודוכאים’ (פְּלָוִמִין) ל’בעלי השורה’ (אַלְמִין) (Afshari 1983: 142-143).

¹ לפרטים על מקודות לגיטימציה נוספת של בית קאג’אר, דאו: Martin 1989: 23.

היא שתמורות במערכות גודלות אלו השפיעו על תפוקה של העיר ועורדו שינויים בחיסים החברתיים ובდפוסי הפעולה של האוכלוסייה העירונית⁷. כדי לדון בפעולות הפלטיתיות של השכבות העממיות בשיראו אנטה את ה'פוליטיקה מלמזה' (או ה'פוליטיקה של העם', להבדיל מה'פוליטיקה מלמעלה' או מה'פוליטיקה של הגברים'). משימהה של ההיסטוריה מלמזה היא 'להפרק נפקדים לטעילות פוליטית בעיר כדי לקדם את רצונותיו' (Chatterjee 1983: 62).⁸ וליציג את תודעת הכהפיים בהיסטוריוגרפיה של העליות (Subaltern Studies) (Kagartzian 2003: 153, 159).⁹ מחקר זה נסמך גם על אסכולת לימודי הכהפיים (Subaltern Studies), המבקשת לשחרר את צורות הסובייקטיביות, התתנסות והסוכנות הייחודיים למונשיים ולשיקם את התනשות, של מי 'שהוחבאו מן ההיסטוריה' (או'האנלאן' 2004: 175-176).¹⁰ בהשראת אסכולה זו, מחקר זה מניח שמחוץ למרחב הפליטי שהעליות שלטות בו קיים מרחב פוליטי נוסף, מרחב אוטונומי או אוטונומי יחסית שאינו מנתק לחלוון מעולם העליות (או'האנלאן' 2004: 11-12). במרחב זה השחקנים הראשיים אינם העליות ובערי הכוח והסדרה, אלא הכהפיים – קבוצות המן מגושלות המבקשות, בלי קשר לפוליטיקה מלמעלה, להגן על ערכיהם, על סמליהם ועל נורמות, השונים מלאה של העליות (Guha 1988a: 40-41).

אם כן, מחקר זה מצטרף למגמה המבקשת לבדוק את ה'היסטוריה מלמזה' ולהשחרר את המחקרי ההיסטורי מ'אליטיזם אקדמי', קרי מחקר האמצעים והמנגנים שבאמצעותם שלטו העליות ובערי הכוח בחברותיהם. אף על פי שמדוברה זו חודה יחסית בהיסטוריוגרפיה של המורה התיכון ושל איראן, חשוב להזכיר שהמחקר ההיסטורי העוסק באיראן בתקופת בית קאג'אר סבל מ'אליטיזם אקדמי' פחות מתחומי מחקר אחרים. מצד אחד, מכיוון שהשלטן בתקופה זו היה חלש ומוסדרתו היו רופטים, חסרו לעליות דרך כלל כלים לכפיית הגמונייה ושליטה; מצד אחר, המערב הקולונייאלי עידין לא קידם אינטגרטיבים כלכליים וגיאו-אסטרטגיים מרחיקי לכת ומערכות מתחזקות של כיבוש ושליטה. במציאות זו נותר פתח רחב יחסית, דרכו והשימעו חולשים בחברה העירונית באיראן את קולם והשפיעו באופן יוצאת מהכלל על ההיסטוריה שלהם.

מאמר זה ינתן את דפוסי ההשתפות של הנtíיניטים משלמי המסים ושל גורמים משלוי החברה בחים הפלטיטים בעיר שיראו.¹¹ שיראו, בירת מחוז פארס, הייתה עיר מנהל חשובה ועל כן שימשה מקום מגש בין נציגי השלטן לאוכלוסייה העירונית, והיתה מרוחב פעולה משותף לנסיכים, לנכבדים מקומיים ולהמון העירוני. ניתוח החיים הפלטיטים בעיר יקל علينا לחשוף את המנגנונים שדריכם התגיים ההמן לטעילות פוליטית בעיר כדי לקדם את רצונותיו.

מאמר זה יוצאה נגדי להנחה שהמערכות הפלטיטיות באיראן בתקופה זו הייתה חד-כיוונית לגמרי, קרי פולה מלמעלה למטה כלפי (Bakhsh 1971), וכי בית קאג'אר נהנה מכוח מוחלט (Katouzian 2003: 121). המאמר ינסה להוכיח שאף על פי שהאוכלוסייה העירונית הייתה לכוראה בклиינטלים שוחר ומניפולטיבי,¹² שאפיין את הפליטיות של שיראו (ושל ערים רבות אחרות באיראן בתקופה זו), משלמי המסים לא היו 'קורבנות בלתי נמנעים' של המערכות הפלטיטיות והחברתיות בעיר, כפי שהציג הובסבאום (Hobsbawm 1971: 11-12). במרקם רבים, בעיקר בעותם מצוקה וחוסר צדק משועע, הצלחו תושבי העיר לשאת ולתת עם הרשות בעיר ולהשmu את קולם בבירור.

הدين יתמקד בתקופת שלטונו של מוחמד שאה באיראן בשנים 1835-1848. מקופה זו התאפיינה בשינויים חשובים במערכות הפלטיטיות והכלכליות, הן ברמה הלאומית והן ברמה האזרית. מוצאות מלחתת הראת (1842-1843) וההתרומות ברדפוסי סחר החוץ ברודם השפיעו ישירה על היחסים בין המשטר ונציגו לבין תושבי העיר, ועורדו שינויים חשובים ב:red>דרפסי המהאה של ההמון.

מבחן מתודולוגי, מאמר זה נכתב בהשראת תאורית 'המערכת החברתית' – תאוריה הרואה בכל מערכת חברתית הרוכב של יחירות משנה ויישויות תהליכי ובועות ומקיימות יחסית גומלין ביניהן ועם סביבתן. היחסות משתנות בהתאם ליחסיהם עם המערכת הלאומית הכלכלית ומשמעותם בכך על תפוקה של המערכת כליה. העיר שיראו, למורת הקoshi להגדר כמפוארת גובלותה הגיוגרפיות והתרבותיות, תיכון אפוא כמרכז חיוני ודינמי בתוך מערכות גדולות יותר: מוח פארס ואיראן. הנתייה

⁴ אפשר להבין את המושנים 'פוליטיקה' או 'פעילות פוליטית' בהתאם לגדודתו של מלקלם יאמ: 'שוק שכוב קבוצות שונות ונשאות ונחותנו זו עם זו, מקרמות אט האינטראיס שלון בכוח או באיזם בשימוש בכח' (Yapp 1987: 36).

⁵ משמעות המושג 'קלינטלים' במאמר זה היא מערכות סבוכות של מטען חסות פוליטית תמורה לשירותים מסוימים. רואו בהרבה: Guces-Ayata 1994: 19-28; Bendix and Lapidus 1960; Parson 1967; Rapoport 1968.

⁷ על השימוש בתאריה זו בניתה ערים ערביות בתקופה העותמאנית, רואו: Barbir 1980: 4-xv Burke and Lapidus 1988: xv-xvi.

⁸ א"פ תומפסון טען ש'היסטוריה מלמזה' חוקת את התהנסויות, את הערכים החברתיים ואת הרובוטם של האנשים העובדים ומשווה אותו (Thompson 2001: 481-489).

⁹ פרטנים נוספים על ראשית הורד של לימודי הכהפיים והביקורת על 'ההיסטוריה מלמעלה', רואו: Guha 1963; Guha 1974; Guha 1988a.

זה יכול לשמש גם מסגרת כללית לניטוח 'הפוליטיקה מלטפה' בתוך העיר האיראנית בראשית העת החדשה, ובמיוחד לתרום להבנתה של חפיסת הכללה המוסרית של ההמון העירוני, תפיסה שעודדה את הנגנים להשתתף בפוליטיקה העירונית.

משמעותו של המוסר בתיעוד (לעומת הימצאותו של תיעוד רב לחקר ההיסטוריה החברתית של צרפת ואנגליה בימי הביניים ובראשית העין המודרני; Hamby 1991: 542), ישמשו במחקר זה לשולה סוגיות עיקריות: בראש ובראשונה, הכרוניקה של מירזא פטאן פטאי, תאריך פארנסאנמה-נאג'רי, שהיא המקור החשוב ביותר להיסטוריה של פארס במאה התשע-עשרה; חומר ארכיאון בריטיים הנמצאים בארכיון ההורדי (IOR) ובארכיאון המרכזי של משרד החוץ הבריטי (PRO) בלונדון;¹² ובهم בעיקר דוחות של בני משפחת נואב הינדי, נציגי ממשלה הוד מעתה בשיראו, שכמו משפחת פטאי, היו גם הם משפחחת אצלה שיראית, אך נמנעו בדרך כלל מהשתתף בפוליטיקה המקומית; וכן ספרות נועסים וספרות זיכרונות, שאפשר למצוא בה, בין היתר, עדויות מקור רាជון על אירועים מרכזים באוצר.

מקורות מסווג זה, כפי שהoir ההיסטוריון היהודי דנג'יט גודה (Guha), מבטאים בהכרח את נקודת מבטן של העיליות ושל הרשותות הקולוניאליות,¹³ ואינם מסווגים לחשוף למגורי את מה שכינה סקטות צערתיים נחכאים' (hidden transcripts), קרי את השיח של הכתיפים המתරחש מתחור הקלעים בפיקוחם של בעלי הכוח.¹⁴ כדי להתגבר על קשיים אלו הצביעו חוקרים העוסקים בכפifsים למקור את תושבות הלב במעשהיהם של השכבות העמלוות ובפעולותיהן בזירה הציבורית ולנסות להבין את מניעיהם (Chakrabarty 2000: 22-23). ובה בעת, להשתמש במונחים תאורתיסטים ובגישה ביקורתית כדי לפענה את 'קוד ההשתקה' במקורות הרשמיים, קוד 'המתפשט את הכוח ואת הכוונות של הכתיפים' (Guha 1988b: 59).

החברתיים והפוליטיים של האנשים 'המתגבבים' בחשאי אל תוך המקורות ומשבשים

12. במקודמת אלה גם המסמיכים שמוקרום ב-*Foreign Office* (FO), נמצאים ביום *Public Record Office* (PRO). המסמיכים שטים R נמצאים היום ב-*Indian Office Record* (IOR). וראו גם ברשימת קייזרי שמות הארכיאונים בסוף המאמר.

13. רואו בוארחביה: Guha 1988b.

14. ניגודם של 'התעתיקים הנוטרייטים', על פי סקוט, הם 'התעתיקים הגלויים', דהיינו 'יחסים הגלויים בין הכתיפים לעובלי הכוח'. הנחת היסוד של סקטות היא שיש הבחנה ברורה בין האתנוגרפיה, השפה והמנגינים של העיליות בירה הציבורית, לבין השפה, הviktorות והבדירות של הכתיפים, היוצרות שיח תרוני נגר ההגמוניה של העיליות בחירות הצביריים. להרחבה ראו: Scott 1990: 2-4, 7, 70.

בחינת ההיסטוריה מלטפה' של שיראו מאפשר לנו לפחות ביציר נקטנו נתנים חסרי תרעה מעמדית במשמעותם ובצדדי מתחה בשעה שהרגישו שהכללה המוסרית נפגעת. האתגר המרכזי של מחקר זה להסביר לכפifsים ההיסטורייה' ו'צורת תודעה ועשיה שהוא רק שלם' (או'האלון 2004: 62). לשם כך אתאר את יחסיו הגומלין בין ארבעה גורמים: המושלים (נציגי המשטר המרכזוי); הפוליטיקאים המקומיים מקרוב וכוכבי העיר; האוכלוסייה העירונית, ובתוכה בעיקר שכבת הסוחדים הקטנים של בעלי הדוכנים; וחברי התארגנוזיט בשולי החברה. מערךם הייחודיים המורכבת בין הקבוצות החברתיות האלה הייתה דינמית, ובහיעדר מגנוני ייצוג רשמיים, הותירה פתח שדרכו יכולו האנשים הפושים למחות על מה שחייבו לאיד-צדך ולועל חברתי, ולנסות לקדם עקרונות של כלכלה מוסרית.

בפרק הראשון של מחקר זה אעריך את מאפייני הנסיבות החברתיות ומגנוני הגיים לפעולה בשיראו. מנגנונים אלו, מתרור, אמנס סבלו מჭיזול ומפלילוג, ובוגנים רגילים הקשו על קידום פעילות משותפת של תושבי העיר, אך בעותן של מצוקה קשה. וסבלו אפשרו גישות של חקלים נרחבים מהאוכלוסייה העירונית למחאה נגד נציגי המשטר. הפרק השני ידוע ברקע הפליטי והחברתי-כלכלי של איראן בכלול ושל דרום הממלכה בפרט, רקע שהשפיע על אופי השתפותם של תושבי העיר בפעולות המהאה האלימות נגד הרשותות. בפרק השלישי אתאר את 'הפוליטיקה מלמעלה' של שיראו, פוליטיקה של המושלים המקומיים, נציגינו הרשמיים של המשטר, נכבדים מקומיים ופליטים בclipits, שנהנו מרשותות חסות רחבות בעיר ומהוצה לה. הפרק הרביעי הוא לבו של מאמר זה, ובו אדרון במאפייני המהאות העירוניות וב'פוליטיקה מלטפה' של האוכלוסייה העירונית. לבסוף, אקדמי תשומת לב מיוחדת לנition השתפותם של גורמים בשולי החברה העירונית במחאות — לגזומים הידועים בclipings 'לטפים' (ברבים: אלג'אט). הדיוון בשכבה חברתית זו יאפשר לנו להבין את פוטנציאל האלימות העירונית של הממן, ובها בעות גם את מגלות הכוח שלו בתקופה זו.

ההיסטוריונים שמהווים איראן הצביעו זה מכבר על הצורך לחזור לערים ואזרחים שמחוץ לטהראן כדי להשוף את מערךם הייחודי בין המרכז לפירפריה ואת מגנוני הפעולה של בני העיר לקידום האינטראקציות שלהם.¹⁵ העיר שיראו, למשל, אמנס מחרמת בכמה מחקרים על איראן,¹⁶ אך חסרים מחקרים המנתחים את היחסים בין העיליות בעיר לשכבות העמלוות, ובאליה החוקרם את המרחב הפליטי האוטונומי של קבוצות ההמון בעיר. לפיכך, המחקר שלפנינו משלים רק חשוב בהיסטוריה המולטית-חברתית של שיראו וושופר אוור על תפקידם החברתי והפוליטי של הכתיפים. מחקר

10. רואו: Farmayan 1976: 582; Bonine 1977: 169; Nowshirvani 1983: v.

11. רואו: אדמיאת 1931; Beck 1986; Perry 1979.

מעמדית, ובתוכו כל רוכע היו אזרחים מסוימים עשירים יותר מאתרים (תהליכי בידול ברורים התחללו רק במהלך העשור). רק מעטים מבני העיר היו בעלי רכוש, ואילו מרבית התושבים היו עניים וגרו בשכירות, לפחות כמה משפחות בחדר אחד.¹⁹

אנשים מרכע אתני דומה נטו להתגורר יהודיו בשכונה אחת או ברובע אחד. האוכלוסייה בשיראזו הייתה בעלת אופי שטחי, ורכיבים מהתושבים השתייכו לאחד השבטים שהיו בסמוך לעיר. מקצתם התישבו בעיר התיישבותם קבוע, ואילו אחרים גרו בכמה באופן ומני.²⁰ ההשתיכות השבטית של חלק גROL מהאוכלוסייה בעיר והקשרים השבטיים החזקים יצרו תשתיית של עדכין משפטיים וחיזקו את תחומיות האחוות בקרובותם.

בעיר התגוזרו גם בני מיעוטים דתיים. העודה הרותית ולא-מוסלמית הגדולה ביותר בעיר הייתה העודה היהודית, ובניה השתרבו במידה זו או אחרת בחו"ל הקהילה המקומית. לצדיה של העודה היהודית היו בני העודה הקטנה של בני הדת הפרסית העתיקה, ה兜רתוּסְטָרָא²¹, ובני העודה האルמנית, שהייתה קטנה מהעודה היהודית, אך

חשובה ממנה מכחינה כלכלית ופוליטית (Lorimer 1915, Vol. 1: 343-347). רובעיה העיר היו ייחודיים חברתיות שהצמיחו סולידריות ותחוות גורל משותף בקרב תושביהן. בוגדים ל'קהילות המזרחייניות' של העיון המודרני, הרכבים היו קשניים ותושביהם הכירו בדרך כלל זה את זה. ברוחותה העיר, בתיה המרחץ, במועדוני הטספורט (זורה/אגנה) ובבתי הקפה בעיר, נפגשו הגברים ויצרו קשרים חברתיים ויחסים קרובים שצמיחו לרשותן חברתיות לא רשמיות. רשותן אלו סייפקו תמיכה ועזרה לתושבי הרובע בחיה היומיום והיו בסיס להתארגנות התושבים למאה פוליטית בגנדר מדיניות הרשותות.²² בו בזמן, הזדהות האנשיות עם הרובע שלהם גורמה לפעים

19. משקיפים זרים הערכו שכבר הדריה שלמדו בני העיר היה יקר ביחס לגובה המשכורות ולאמצעי חמיה של מרבית התושבים. ראו למשל: 62: 1818; Kinneir.

נראה שקבוצות שבטיות רכבות התיישבו בשירואו והתיישבות קבוצה או זמינות בהתאם לUMB
ה夸张iska. ראו: פסאי 5/1894, חלק 2: 109-203, 314. מלבדם נמצאו בפארטן גם חמישה שבטים ממווצה ערבו שננדדו בשם 'חמסה'. שבטים אלו נהנו מעצמאות רבה ייחוסית, ויחדיו Beck 1986: 1-77; Oliver 2005. ראו: [1807]: 249-306.

Sturm 1854: 85-132; Binning 1857, Vol. 1: 232, 270-271, 292; Loeb 1977: 21
.204-205

לזהרבה רואו: Lambton 1970; מוסד תורתה'אנגה והא מוסד קרם-אלטאלמי שהה נושא בתרבות האידיאנית העתודנית ישמש מקום לאימונים ותחרויות היתקבות בשולי חברה העיתודנית (שנדעו בכינוי 'לוטסים'). להכיד ממעוזני הספורט بعيد המודרני, האימון בזרותה'אנגה היה קבוצתי בעיקר והציגים כמו בורה, אומץ לבל, מוסר, ונאמנות לבביה מוחמד ולאמאם השיעים, ולעתם אף שימש מוקד לפעולות פוליטיות של התושבים.

נאופן חלקי את שרdot השיח המוסמכי' (קפלן 2004: 143).¹⁵ גישה זו מחייבת אותו לראות בתושבי שיראו לא קורבנות חמימים של דיכוי, אלא נתנים שחוו 'דומיננטיות ללא הגמוניה' (Chakrabarty 2000: 20-21), והוא בעלי תודעה משלהם. בנסיבות היסטוריות מסוימות, אפשרה להם תודעה זו, למרות מגבלותיה, לפעול יחד נגד גרשויות. לפיכך, יסנה מחקר זה להציג את מערכת היחסים שבין העליות לכפיפיטם במערכות משתנה, מגוונות ותולית נסיבות שנבנתה מפעולות שני הצדדים גם יחד.

שיראו: הרשות החברתית ומנגנוני הגיוס של האוכלוסייה

העיר שיראו נדועה בהיותה מקומם הולדרם של משורדים איראנים גדולים (סעדי-חאפען) ומיסטיכנים ידועים (מלא פרניא שניאני), ונוצר בה ריכוז גדול של אנשי רוח, מנהנים ובעלי מלאכה. במהלך ההיסטוריה התפתחו בתושביה תרופה יהודית וריגשות אונאה שיחזרו משאר תושבי אידאן (וררכוב 2/1931: 1-2).

ביהיעדר מוסדות רשמיים יוצוגיים, שודרכם יכולו בני העיר לקדם את ענייניהם אינטראקטיבים, תלונות וערכיהם מול רשויות השלטון, התבססו הטעונים על ארגון חברתי לתי פורמלי ועל קשרים אישיים. למרות מגבלותיו וחולשותיו של סדר חברתי זה, כפי שיבוררו להלן, כשנעשה המצב בתי נסבל, געשה ארגון זה לבסיס חזוני לגיוס תושבים להזטלת לארון מילוטה הדרוזית.¹⁷

הבסיס לסדר החורתי בשיראו, כמו בערים אחרות באיראן, היו הربיעים, אלו היו מוקר לפעלויות מחאה נגד השלטון כבר בימי הביניים (English 1966: 73-90).¹⁶ שיראו היו עשרה רבעים, וכלל הנראת, התגוררו בהם כעשרים וראשונים של המאה תשע-עשרה בין שלושים אלף לארכבים אלף תושבים.¹⁷ החלוקה לרבעים לא הייתה

בהקשר זה החידר סס קפלן מיפוי גישה מהותנית, המניחת שהפלטיקה והחברה הן ישות מובחנות ומובנות בלבד[113], וכי הערות ההיסטוריה שההיסטוריה מחלץ ממקודות השוניים מארגנות בהכרח כטור 'ונאותיב' קוגניטיבי, שבו קיימות שתי ישויות נפרדות זו מזו – חברה ופלטיטה(ה) (පלולן 2003: 111-113).

כלומר, לישיות היהת עלינו בתהומות רבים. אך הוא לא נהנו מדורות ניניות מוחלטת, ולכן נשאר מරחב שהקבים יכול לתרום בו את חסימות עולמם ונאה עריכתם.

על חשיבותם של ארגונים ומוסדות בחליה מודלים לקידום האינטנסיטם של תושבי ערים ערביות בתקופה העותמאנית, ראו: Hourani 1970: 14, 16; Burke and Lapidus 1988: 3 Vol. 7: 3. בומנים רגילים ועודו המערכות הובלתי פדרמליה כעיר שירא ציפל וטילוג בעיר, השנו על פסלים פוליטיים משוכנעם וסבירו אם האוניות הגיעו לאיין החשיבות המהוות

רוא נט: אפלו אל-מלכ Binning 1857, Vol. 2: 269; Brugsch 1862: 18; 148 :1368 FO 251/42, 'Notes on the Province and Cities of Southern Persia, 1849-1850', by K. with Edward Abbott, p. 83

חלשים, כדי להסית את קבוצות התושבים אלו נגד אלו (פסאי 5/1894, חלק 1: 26, חלק 2: 22).

חשיבותה רובה לגיוס בני העיר לפעולות מחאה ולארגון הiyithה לשוקים – הם שימשו מרכזים מסחריים, מנהליים, פיננסיים ותרבותיים של ההבראה העירונית באיראן (5-6) (Parsa 1989: 92; Keshavarzian 2007: 110; Watson 1860: 1860; פסאי 5/1894, חלק 2: 22). השוקים החשובים בשיראזו היו 'בואר וכיל' ו'בואר גן', שנמצאו במרקם העיר, סמוכים זה לזה, והיו מרכזים של פעילות כלכלית ושל מגוריים. היו בהם חנויות אוחדיות, מעברים צרים, בתים מלאכה, כיכרות, מבנים דתים, בתיה רחבה, משרדי ממשלה (בעיקר בתים משפט) ומוסדות ציבור אחרים. בשוקים נמצאה גם התעשייה המקומית הייחודית של שיראזו, ואומנים מאותו מקצוע התרכו לרוב רחוב אחד או בסמיטה אחת. הם היו מאורגנים, בדרך כלל, בגילדות מקצועיות, ובראשם עמדו הראשים ('אוסטהדר') והכובידים ('ישיספידראן') – אומנים מנוטים ומוכבים, שגבו מיטס מטעם הממשלה וידיאו שהוראותיהם ימולאו. רבים מאנשי הבילדות היו קשורים בקשרים אישיים ובכלכליים לסתורם הסיטונאים (תג'אר) העשירים, שניהלו למעשה את החיים הכלכליים וכן ליקורת חברית ול尤ושר.

בקהילת הטהורים בלטו במיחזור הסיטונאים. אלו התעשרו הודות לתמורות בסחר החוץ של איראן החל בעשורים הראשונים של המאה התשע-עשרה, והודות לצמיחה של שיראזו ולהיותה מרכז הזרכה החשוב ביותר בדורות איראן (FO 25/1 FO 25/2 Consul K. E. Abbott's notes, 30.9.1850) שהיטנו אינטראקצייתם מכר וקנו מוצר צדקה מהוצה לה (Amanat 1983: 160-165).

אך על פי שלמרובה הצער אין בידינו מקורות החודרים לנבי החים בשוק, מן המקורות שלפנינו עולה תמונה ברורה של קשרים הדוקים בין אנשים. סוחרים, בעלי מלאכה ועובדיה הנלוות היו קשורים זה לה בהקשר משפחתי ועם

ובויכוחים הפוליטיים בעיר ובמחאה בתקופה שהמבחן הזה עסוק בה.

הכלכליות הענפות שקיימו בין האנשים העמיקים את תחושת הסולידיידות בין חברי קהילת השוק (Lambton 1970, Vol. 1: 76), ואך שמשו בסיס לפעילויות פוליטית. באופןן טכני, ככל שרשומות חברתיות רבות יותר היו מעורבות בגיסות חברתי, השתתפו אנשים רבים יותר במחאה נגד הרשותות, והפוטנציאל לאלימות גדול. רשותות אלו היו יינמיות – היו בהן אנשים מרובעים שונים בעלי זיקות שונות, והן גיבשו באופן בלתי רשמי את קהילת השוק לייחודה חברתיות מאורגנת שהעתלה במרקם רבים מועל לטיפולים העירוניים המסורתיים. אך למשל, תושב רובע מסוימת העיר היה יכול להשתאיר בעת ובעוגה אחת לכמה רשותות חברתיות הופכות ואך מגורלות לאורה

לחוסר יציבות ולערעור וסדר הפנימי. כך, בהודמנויות רבות ניכרה מתיחות בין הרבעים, ומעשי איבה רבי משתתפים בין הרבעים היו עניין שכגרה.²³

הרבעים נחלקו לשני מchnot לפיה הוודאות הפליטית: תושבי הרבעים המזרחיים בעיר שיראזו קראו לעצם הייראי, והיינו תומכי הסולטאן ח'ידראר, שהיה צאצא של המלכים הספוים והשייח' של המסדר הפלפי שלהם; ואילו תושבי הרבעים במערב העיר קראו לעצם נעמתי, דהיינו תומכי השייח' של מסדר הדרושים, נעמתאללה (Watson 1860: 110; פסאי 5/1894, חלק 2: 22).²⁴ חילקה זו התפתחה בעיר האיראנית עד בערך הפליטי (1501-1726) בתגובה לאחדות האורחות שכפו השליטנות והmercials המנהליים, המסתוראים והודתיים של העיר, ומאותר יותר המשיכה לשמש בסיס להתארגנות לפעולה של תושבי העיר נגד הרשותות מצד אחד (Ashraf 1970) (וძקן לפיצול ולפלילוג מצד שני).

החלוקת בין נעמתי לח'ידראי פילגה את העיר, ובומנים שונים, בעיקר בחגים ובתקופות דתים, פרצו סכטוקים בין הצדדים. פסאי, בן לאחד המשפחות הנכבדות בעיר, ציין כי 'שלוש או ארבע פעמים בשנה נלחמו תושבי הצדדים היריבים אלו בלבד, ובכל אחד מההמקרים היו מכמה הרוגים ופצעים רבים מכל צד'.²⁵ בשיראזו החלו הסכטוקים האלים בין הצדדים להתמשך בהדרגה החל משנהנת השלשים, אך נאמניות אלו המשיכו להיות מרכיב חשוב בסדר התרבותי בתוך חומות העיר. אישור לכך הגיע מהתשקייף הבריטי אבוט (Abbott), שכתב בשלוחיו שנות הארבעים של המאה התשע-עשרה, שתושבי שיראזו הם פוחזים וועי פנים בעיר, אך אינם אמיצים ביחס מהוצה לה (Amanat 1983: 160-165).

החלוקת לרבעים והפיצול בין לח'ידראי לנעמתי היו אפוא מקור חשוב להזות ולารון פעולותיהם של מקטץ תושבי העיר, אך הם הקשו מאוד על גיבוש חזית פעולה משותפת. את החלוקת הזאת ניצלו לעיתים נציגי רשותות השלטון, בעיקר מושלים

23. למשל, בחודש מחרות 1841 פרץ סכוך אלים ועקב מרד בין שני ובאים בחלק המערבי של העיר בהשתתפות חמאת אלפי איש (FO 248/99 Shiraz Agent: April 1841).

24. חמאת רובע ח'יראי בmonth שיראזו הם: 'אצתאק בן', 'באואדי מורי', 'באלא כתה', 'דרבי שאהוואדה' ו'מידאנ-שאה'. חמאת רובע נעמתי במערב העיר הם: 'דרבי מסגד', 'דרבי י'באר', 'ס'רנגן', 'סנגדי טיאה' ו'לבדי אב'. ראו: פסאי 5/1894, חלק 2: 22; מרצת שיראי 432-433: 1896/7.

25. ראו: 110: Watson 1860; פסאי 5/1894, חלק 2: 22. את הקróות בין הצדדים ארגנו בתקופה הנדרגה התושבים, והם הקיבו בכיר את הסכטוקים ואת חשמש מהעותד הפוליטי המעודס, במיזור בשעות מצוקה וחוסר ביטחון. ראו למשל: FO 248/99 Shiraz Agent: March 1840.

ונוכחות של מסדרים טופיים בעיר, בעיקר געמתאללה וידראבי, מסדרים שעדיין מתחרו ביחסם של חכמי ההלכה האסלאם.²⁹ בתחום החברה העירונית ניצבו האנשי הפשוטים, שעיסקו בעיקר בעבודות בתתית החברה העירונית נמוך מאוד – טהירים וערומים, רוכלים, בעלי לא-מקצועיות וקיבלו בעבורן תשולם נמוכה מאוד – טהירים וערומים, רוכלים, בעלי מלאכה קטנים, דרויים, קבצנים, שומרים, משרות, עוברי כפים, סבלים ובדרנים. מקצת העניים, בעיקר צעירים מובטלים, היו מעורבים מעורבות פעילה בחימם החברתיים והפוליטיים בעיר. הם היו מאודגינים בקבוצות או בקבוצות, בדרך כלל בסיס השתייכות לרובע מסוים.³⁰ קבוצות אלו בשיראן, שנודעו בשם ‘לוטים’, מלאו תפקיד מركצי בחום הפליטים בעיר: בדרך כלל היו חבריהם בני חסותם של פוליטיקאים מקומיים במאבקם הכספי הבהיר שלהם נגד הנציגים הרשומים של המשטר בעיר, והם ביצעו בשם ממשיכם מעשי אלימות כדי להזכיר את המושל ואת אנשיו. במקרים אחרים, קבוצות אלו ייצרו שיתוף פעולה בין התושבים במאמcum לקידום תביעותיהם.

השבות החלשות ואופי הפעיל של הכהפיכים (ראו להלן).

למרות הרשותות החברתיות הרחבות והחופותות שקיימו את תושבי העיר זה זה, היה ניתן למיניות (המובייליות) החברתיות קשה. בדרך כלל, יישו האנשים את מעמדם ו.haracter מאנטז'ם וצ'ו בו בוכות כיישוריהם או התמודתם. בדרך הטענה נהנו בני ארגוני הלוטים בפעולות המהאה בעיר ופעילותם העצמאית, שהיתה מנוקת מהפוליטיקה מלמעלה, הן עדות מוחשת שלא תסואן בפוא לתודעה המשותפת של

החברתי, וגם הנישואין נערכו, בדרך כלל, בין משפחות ממוצא חברתי דומה.³¹ השכבות החלשות ואופי הפעיל של הכהפיכים (ראו להלן).

לפרשים נוטמים על חייו והרות הדת בשיראן, ראו: פסאי 5/1894, חלק 2: 115-116.³²
דוטסי הארגן של קבוצות אלו דמו לאלו של הכתובות בקثير במאה השמונה-עשרה
(Raymond 1968: 111); ולעוזר של הערים הממלוכיות לרבעים, בעזות קשרים מקצועיים,
קשרים מסווג זה היו חלשים בשיראן יחסית לערים אחרות באיראן.³³ הסיבות המרכזיות
לחולשה של האסלאם בשיראן בשנים אלו היו האופי הפלורליסטי של חייו הדת בעיר
לא התבבס על קטגוריות מוחלטות של זהות, אלא על זהויות הופפות ומשנות ועל

(שכונה, רובע, חידראי, שוק), ובמקרה הצורך להתגיים לפועלות משותפת לקידום ערכים ואינטלקטואליים. רשותות חברתיות אלו היו קשורות למסגרים – הם עמדו בקשרים מוקם ושימושו מקום מגש בין אנשי השוק לעולמא. קהילת אנשי הדת בשיראן הייתה מגוונת. היו בה, בין היתר, בנים למשפחות ותיקות ששיתפו פעולה עם השלטון מטעם השוללת הפלונית ושימושו בתפקידים ציבוריים בכירות, כמו אמאם ג’מעה, שיח’ אל-אסלאם ומלבאשי. על פי רוכ לא היה לאלו מעורר דתני בכיר והם לא נאנו מתמייה עממית ורבה. השובים יותר במקור החברתי-פוליטי בעיר היו חכמי ההלכה (מג’תודהן) האסלאם הבלתי תלמידים.³⁴ על רקע העובדה ציבוריים בעיר, מיזוכו חכמי ההלכה בין הרשותות לבין התושבים וכן לעמד בראש רשותות חברתיות שחקרו בהן תושבים מכל הרבעים, ולפיכך היו חיוניות ליצירת שיתוף פעולה בין התושבים במאמcum לקידום תביעותיהם.

הבסיס למעורר החברתי של חכמי ההלכה היה ידע שלהם בחוקי השريع, חוקים ששימשו עקרונות מרכזיים. בחיי היום-יום של המאמינים, וכן שליטותם במוסדות הוקף, שליטה שהזיקה את עצמות הכלכלית של אנשי הדת. מעבר לכך, בין אנשי הדת לבין קהילת השוק נוצרו על פי רוב קשרים חזקים ותלות הדידית, ששימשו בסיס לחברים והפליטים בעיר: בתמורה למגנון שירותים, כמו חינוך ילדיהם וטיפול בסוגיות משפטיות (גישואן, גירושין ופרטון סכסוכים), העניקו סוחרי השוק לחכמי ההלכה תרומות ולונטריות ומסים דתיים (פואת וח’מס). בהדרגה, ככל שהתחזק כוחם הכלכלי, נעשו חכמי ההלכה לפטרונים חוקים העומדים בראש רשות רחבה של בני חסות מקרב המאמינים. חילק מתרומות חזרו לקהילה ועוזרו במימון מסגרים ובתי ספר ובמלגות לתלמידי הדת שהקיפו את חכמי ההלכה. חכם ההלכה היה תליי אפוא בມידה רבה בתומכיו, והוא מוחיב לנשאות להגן עליהם מפני פלישה בכלכלה המוסרית.³⁵

למרות כל מה שנאמר עד כה, יש לטיגר ולומר שאמנם הקשיים בין קהילת השוק למינאים היו חשובים ביצירת האחדות העירונית ובארגון התושבים לפועלם, אך זאת, חל גידול עצום בכוחם החברתי והפליטי של חכמי ההלכה. לפרטים נוספים, ראו: Cole 2007: 58-78.

האטליה’ הוא רם בשיערה הטוען שחכמי ההלכה הם הפרשנים המוסכמים הייחודיים של הדת. לקראת סוף המאה השמונה-עשרה היהתה האטליה’ לדום הדומיננטי בשיעיה באיראן. בעקבות זאת, חל גידול עצום בכוחם החברתי והפליטי של חכמי ההלכה. לפרטים נוספים, ראו: Cole 2007: 58-78.
לנימוח תמצית של הווסיטים בין השוק לאנשי הדת באיראן, ראו: Ashraf 1983: 16-18.
ראו למשל את יחס השוק-אנשי הדת באטליה’: Martin 2005: Chap. 4.

מלך' עד מימי גאנדר שאה אפושרי (1736-1747).³⁷ לזרו בלו במערך הפוליטי שני המנהיגים החשובים של הפורטזיה השבטית הטורכית שנקרה 'הקשאי'; אלח'אני ואלבגוי.³⁸ קואם אל-מלך השפעה רבה על קהילת המஸור ועל עני העיר, ואילו המנהיגים השבטיים נהנו מתחמיכת האוכלוסייה השבטית בתוך העיר ומחוצה לה. בדרך כלל היה הנכבדים המקומיים מסוכסכים זה עם זה, אך לעיתים, בהתאם לניטבות המשותנות, שיתפו פעולה כדי להצד את צעריו של המושל ולקדם את ענייניהם. 'הפוליטיקה מלמעלה' בשיראו התאפיינה אפוא תמיד במאבקי כתה, במשא ומתן ובבריחות זמניות בין בעלי הכוח השונים; לעיתים זכו מאבקים אלו לעידוד מטהראן. טהראן השתמשה לא פעם בטקטיקה של 'הטרד ומשל' וטסכה בין הכוחות הפוליטיים השונים כדי לשמר על מעמד של בוררת ייחודה בסכסוכים מקומיים (Abrahamian 1974: 13, 27; Abrahamian 1975: 150, 156).

בראשית שנת 1835, בתמיכת בריטניה ורוסיה, עלה לשלטון באיראן מוחמד שאה (1835-1848). בימיו של השליט החדש סבלה איראן מבעיות כלכליות קשות עקב קנסותם קבועים ואובדן שטחים לאחר שתי מלחמות בשולות עם רוסיה. כן, ככל שהליך חמוץ נעשה איראן למדינת חיז' במלחמה הקרה', שבין שתי העצמות הגדולות, בריטניה ורוסיה. הקשיים הרבים והפגעה הקשה בעמודה של השושלת – מעמד 'הגבנה על שטחי האסלאם' – גררו את השליט החדש להורפהקה מסוכנת באפגניסטן. פלישתו של השאה להוראת ב-1838 סיבכה את איראן בעימות חסר סיכוי עם בריטניה, שחששה מחיזוק מעמדה של רוסיה באיראן. בתגובה, ביצעו הבריטים פעולות אזהרה בחופי הדרום, פעולות שניתן היה ליבוש הא'Haraq' מינו 1838 עד פברואר 1842 (Martin 2005: 36-41).

הכלאנדר היה נציגו אוישמי של השליט, שומר הסדר והבטחון בעיר והאותריה לח'י האכללה.³⁹ בדף כל איש את המשורה הזאות חבר בכיר באזולא של Shiraz, ואילו היו כפופים פקידים עירוניים, לרוב בני חסותו ומשתפי עולגה שמילאו תפקידים פיקוח שונים בשוקים ובוריעים. השוב לאיין שטפקייד זה השותה בהתאם לנסיבות הזמן ולכוחות הפוליטיים המשתנים, אך תמיד היה תפקידי מוכדי בחוים הפוליטיים והחברתיים בעיר ובמחוז והוא משקל נגיד למושל. לפרטים נוספים על מושה זו בתקופת בית קאג'אר, ראו: Floor 1971b: 253-268.

ראו: Picot 1897: 76; Wilson 1916: 89-92; Christian 1919; FO 881/8777; Biographies of the Notables of Fars and Certain Persian Officials who have served at Shiraz. Delhi: 1925.

טקטיקה זו אולזה בסופו של דבר, ובשנת 1835 תמכו הנכבדים הבכירים של Shiraz במושען והשייל לכתר, מוחמד שאה, ומושל השאטן הורוח (FO 248/75: Shiraz Agent).

מסתימי 1947-1945, חלקים 1, 2; Pasai 1972: 192-20-15; FO 21.12.1834, ספטמבר 1894/5, חלק 2: 237-233.

השווים בשיראו, ראו בהרחבה: אהרוןוב 2009: 82-85.

קשרים אישיים, כלכליים, פוליטיים וחברתיים.⁴⁰ קשרים אלו היו חיוניים לתושבים כדי להתמודד עם ח'י היוסדים הקשים וכדי לקדם את ענייניהם המשותפים.⁴¹ אירודים משפחתיים (כמו נישואין ולוויות), טקסים רתיים (כמו המצעינה וסינה זאנז) וכן חגים ותהלוכות שכל תושבי העיר נכוו בהם, היו הודמנויות להידוק וקשרים החברתיים ולהזיווג הסולידיידות של תושבי הרובע, ותרמו בסופו של דבר להיותה של העיר ישות חברתית פעללה.⁴²

הרקע הפוליטי והכלכלי

בתקופת שלטונו של פרט' עלי שאה (1800-1855) היה בנו, חסין עלי מירزا פרמנדרמא הראשון, מושל (אל') Shiraz. המושל היה אמור לייצג את האינטלקטטים של טהראן, אך למעשה גילה נטיות מלכויות וקיווה להפוך את מחוון פארם, ואת בירתו Shiraz, לבסיס כוח עצמאי במסגרת מאבקיו לרשף את הכתר בעתיד. למושל לא היו קשרים מקומיים, ולכנן הוא ניסה לבסס את מעמדו בעיר על אנשי צבא ופקידיים שליוו אותו מטהראן, כמו משפחחת נורי החזקה, וכן ניסה לגייס משטחי פועלה מקרב התושבים המקומיים.⁴³

לזרו והשתפו במערך הפוליטי בעיר נכבדים מקומיים, פוליטיקאים 'שדראו בעצם והציבור ראה בהם ילדי Shiraz' (Royce 1980: 245). הם, בני משפחות ותיקות ובעליות שם בחוים הפוליטיים בעיר בימי שלטונו של השלטון הקודמות, צברו ניסיך מוגהלי רב כشنילהו את ח'י הקהילה המקומית ומימנו פעולות ניקין, שיטור ובניה. ואכן, הוותק למעטם החשוב בקהילה וקשריהם בטהראן, הצליחו הנכבדים המקומיים לקרט את האינטלקטטים שלהם ולשמוד על מעורם הבכיר במערכות הפוליטית הסובוכה בעיר ומחוצה לה. מעל כלם בטלת משפחחת האשמה. ראש המשפחה שימש מעין ראש עיר (כלאנטר) של Shiraz ונשא בתואר המכובד 'קנאמ אל-

37. תופעה זו אינה מאפיינת את השיעה או את האסלאם דוויקא, והיא מוכחת גם מקומות אחרים.

38. השוו למזיאות בחברה החקלאית בדורס-מזרחה אסיה: Scott 1979: 1-3.

39. ראו למשל: Willis 1883: 279. פרטיים נוספים על השבות טקסים התייחסים בכלל, והתועידה בפרט, לשמיית האחדות העירונית, ראו: Peterson 1979: 65-67; Martin 2005: 104-106.

40. השוו לאישיות טקסים וחגיגות בערים באנגליה במאה השמונה-עשרה: Hay and Rogers 1997: 137.

41. לפרטים נוספים על המונול של פרמנדרמא הראשון ועל יהשו עם פוליטיקאים מקומיים, ראו: Pasai 1972: 192-20-15; FO 21.12.1834, ספטמבר 1894/5, חלק 2: 237-233.

42. אהרוןוב 2009: 82-85.

ב-42 אלף תמן (to Shiraz Agent, 12.5.1840; FO 248/113: Hennell to Shiraz Agent, 14.5.1846). זה בוד, מטייל בריטי שהגיע לאוזור ב-1843, שם לב שהמטרה הראשונה של המושל מיד עם היכנסו לתפקידו החדרה היא להסביר לעצמו את השקעתו על שחזור התושבים (חכמתו) פגיעה בהם, מוביל להתחשב בשיעור המס הרגיל של המחו (De Bode 1845: 179-180). ככל הנראה, העירך לאחיך אל-ח'יתיאר שיכל להחזיר את השקעתו, ואולי אף להרוויח, אם ישוחט בספיט מתושבי העיר והמחאות. ככל מקרה, הסובכת העיקרית מולחץ הבלתי פסק למסים הייתה האוכלוסייה המקומית שומרת החוק. מעשו של שאחיך אל-ח'יתיאר הגבירו גם הם את המתייחסות בין המושל לשלמי המסם, בעיקר חבורי גילדות, אומנים וסוחרים קטנים, ועורר עוד יותר את היציבות בתוך העיר.

אוור דרום איראן סבל בשנות המלחמה הקשות גם ממשבר כלכלי. בראשית שנות השלושים יומה בריטניה את פתיות נתיב השיט הצפוני, תבריז-טבריזונד, צעד שהביא לידייה חודה בהיקף הסחר היהודי בבורשד.⁴¹ העיר Shiraz סבלה ממיתון כלכלי ומגנדים רבים נפגעו. אומני Shiraz, שהיו מקור גאותה של העיר, היו הרשאונים להיפגע. שורשי המשבר בתעשייה המקומית נטמו כבר בשנות העשרים. בשנים אלו עבר אוור דרום איראן לככלת שוק ובעקבות זאת גדל יבוא הטקסטיל והמוצריים המוגרים מהתוצרת זורה לשוק Shiraz. ואולם, רק בשנות השישים, על רקע המשבר הכלכלי בדרום, חשו המגוריים היינרניזים בעיר על בשורות התוצאות והרסניות של התחרות עם אירופה. רק אז פשטה התעשייה המקומית את הרגל, שוקרים רלים התנוונו ופעלוותם הכלכלית הידרדרה (Binning 1857, Vol. 2: 276-278, 287-289).

נוסף על בעלי המלאכה, סבלה גם שאר האוכלוסייה העירונית מהשינויים הכלכליים בדרום. המעבר לככלת שוק, ובעקב ייצור הדגנים שגדלו במחוז פארס לחוליל, פגע באפקת חיתה ומוציאי מזון אחרים מהאזורים החלקיים לעיר, ובתקופה של בצורת ומגמות עלה הביקוש על ההיעץ ומחיiri החיטה בפרט והמזון בכלל עלו עליה חודה.⁴² אמונם המהיריים בשוקי Shiraz עלו אז לזמן קצר בלבד, אך עליה מחריס

43 בעיר בשל רמי הקרקע והמכבים הנמוכים יותר בצד, העירטו סוחרים בריטים להעיבר טהרות לשוקי ווסיה וצפן איראן דרך הנתיב הצפוני (נתיב טבריזונד), ולא דרך הדורות בקונסטנטינופול וכטירנה (כפי שנעשה בדרך עד אז). בשנים 1848-1831 הוטט אסואו יבוא הטקסטיל מבריטניה לנתחיב טבריזבור (Issawi 1970: 18-27; Issawi 1971: 92-108).

44 FO 251/42: Consul Abbott's Notes 1849-1850; Binning 1857, Vol. 2: 328-330; FO 248/85: Farmanfarma to Shiraz Agent, 17.10.1840. FO 248/85: Mackenzie to Sheil, 29.7.1837; FO 248/85: Mackenzie to Sheil, 13.9.1851. FO 248/99: Governor of Bushire to Haji Ahmad, 1840: 248/146; Governor of Bushire to Haji Ahmad, 1840: 1832, 1832, 1846: 248/146. סכלה אוכלוסיות Shiraz מוגמות כולה קשות. למשל, בין ה-22 בספטמבר ל-16 בנובמבר 1846 מתו בשיראז אלף ומאותים בני אדם, ו Robbins אחרים נטו על נפשם. להערכתה ראו: אהרוןוב 1997: 164-165 והערה 140 שם.

על רקע מלחמת הראת, הגבירה טהראן את מעורבותה הימית בענייניה הפנימיים של Shiraz, כמו בערים אחרות בדרום.⁴³ טהראן גישה לחומות רבים משבטי הדרום והגבירה את הלחצים הכלכליים על האוכלוסייה המקומית (FO 248/99: Shiraz Agent, 8.6.1840, 30.7.1840). טהראן, שחזקת חיל המצב שלה, הצליח בשיראז ב-1838 שלושה גודדים של חיילים צפוניים (המספר הרב ביותר שהוזבב בעיר אי פעם) ובರאשם הנזיר אחמד ח'אן. נסף על ההגנה מפני פורעי חוק ומפרי סדר מבוזע, השותפו החיליס הצפוניים גם במשימות שיטור בתחום חומות העיר, בעיקר בלילה (פסאי 5/5 1894, חלק 1: 296). מדיניות של טהראן הגבירה את המתה הפנימי בשיראז והיתה אחד הגורמים להפרות הסדר בעיר באותה עת (ראו להלן). זאת ועוד, בכושהר, עיר הנמל הדרומית הראשית של סוחרי Shiraz, כדי להגדיל את רוחו האזרד המרכז.⁴⁴

בסוף דבר נשלחה טהראן במאMEDIA שלטת שליטה ישירה יותר בדרום איראן, החלקים נהרכים באוזור שמרו על עצמאתם היחסית. תסקילה הביא אותה להסתפק בחילאים כבדים על המושל בשיראז לטפק לה מזומנים. התאהזה הבלתי מושננת של טהראן למטים החלשה את מעמדו של מושל המחו במקומו הכהן בעיר, ותרמה לאיד-היציבות הפליטית. למשל, בשנת 1840, על רקע הסכטוק המתמשך בנושא המיסוי בין ראש הממשלה, תאג' מירزا אר'אסי, למושל העיר, פושרו שלושה מושלים בהאה אחר זה. ב-1841 איש שליה השאה על חיוו של נזיר אל-מלך, החיר של המושל פרהדי מירزا, ככל הנראה על רקע פיגור בתשלומים. בעקבות זאת, נמלטו הויר ועמו פקיד מקומי האתורי על המושטרה (ראורודה) לאחד מקומות המקלט בעיר.⁴⁵

טהראן הגילה את ורישותיה למטים והעלתה את המחר שבקשה תמורה מנוי משרת מושל מחוז פארס. ב-1840 הציג שאחיך אל-ח'יתיאר לשלים לשאה פישכאש (מתנה במוזגנית) של כשלושים אלף תמן, שהם כשלושים אלף תמן יותר מהסכום שהציג נבי ח'אן תמורה המגנו. סכום ח'ור-פערמי זה שולם ונסף על המס השנתי שהוערך

40 למטרים נטפים על מלחמת הראת הראשהות תחזאתה, ראו: Henry 1902.

41 על מעורבותה של טהראן בענייני בושהר, ראו למשל: fo II FO 248/85: Farmanfarma to Shiraz Agent, 29.7.1837; FO 248/85: Mackenzie to Sheil, 17.10.1840.

42 על פין הנומנות המקובלות זו ביחסים שבין המדינה לחברה באיראן, עכברים נמלטים וירושבים שבקשו הגנה מפני הרשות, או שטירבו לשלים מטים, מצאו מקלט לאחר המסתורין בעיר (בדרכ כל במפגד הראשי), ביבוו של איש רוח בכיר או נכבד מקומי (ולעתים גם בങיאות הבריטית בעי), בלי להשרותו יטלוו בכח לילדייהם. לאחר מכן נשאו ונתנו נציגי הרשותם עם נתון החפות על התנאים להסגרהם של הנמליטים. על פרשה זו, ראו: FO 248/99: Shiraz Agent, 19.8.1841-301-296; FO 248/99: Shiraz Agent, 1894/5, חלק 1: 296.

ולחת עם הנכבדים המקומיים כדי לנצל את העיר ולמלא אחר ציפיותה של טהראן למזהמים.

במסגרת מאציהם לבסס את סמכותם בעיר אימנו המושלים על הנכבדים המקומיים, אסרו ייריבים פוליטיים ומינו את נאמניהם לתפקידו מנהל (FO 248/75; FO 248/1837 Shiraz Agent, 29.7.1837; פטאי 5/1894, חלק 1: 289-290, חלק 2: 33). באחד המקרים אף הוכח קואם אל-מלך בידי אנשי המושל, רכשו החורים ומשפטו נכלאה בביתה (פטאי 5/1894, חלק 1: 299). ואולם, כל זה היה לשואה – הנכבדים המקומיים שמרו על מעמדם הבכיר במערכות הפוליטיות גם בתקופת קשה זו הדוחות לקשריהם עם טהראן לרשותות החותות שלהם בעיר ומוחזקה לה, ואלו נוצלו גם כדי לעורר אידידים ומהומות וכך להוכיח את המושל.⁴⁵

קואם אל-מלך התעשר מאוד בזכות מעורבותו בסחר ההורי (בעיקר בסחר הטוטים) ובזכות האדרמות שרכש ברוחבי פארס, והוא בלט מעל כולם בפוליטיקה מלמעלה של Shiraz. ניסינו הרוב והיוקרה של משפטו הקנו לו שליטה רחבה על בני חסות בשיראז ומוחזקה לה, בעיקר מקרוב עני Shiraz. במאבק הפוליטיים בעיר השתמש קואם אל-מלך בעניים כדי להוכיח את המושל וכדי לקדם את מעמדיו: מצד אחד, סלח להם קואם אל-מלך על מעשי פשע שביצעו בעיר וייצג את תביעותיהם בפני המושל, ומצד אחר, השתמש בהם כדי להציג היישגים חשובים במאבק הכוח הפוליטיים בעיר. למשל, בסוף שנת 1840 מסר הנציג הבריטי בשיראז למונחים עלייו שקרואם אל-מלך ניצל את חששה של טהראן מחידוש המהומות שהחלו שנפה אךן את תרミニו, תזרית של מי שכחו להרגיע את הרוחות, והתקרב מאוד למושל ראן, שאח אל-ח'זיאר (FO 248/99; Shiraz Agent, 12.1840). במרקם אחרים, לאחר שהוחלף המושל, לשכונות ורצו של קואם אל-מלך, הטיר המושל את תמיינתו המלאה בדרכו של המהמן ושיטה פעולה עם המושל בדיכוי המהומות.⁴⁶

שנפיגעו מהמציאות הכלכלית בדרום איראן בשנים אלו, נמנעו בני החסות של התג'אר מלהשתתף בשתפקיד טעהה באירודים הפוליטיים בעיר. רק בעשור הראשון של המאה התשע-עשרה, כאשר הבינו הטוחרים הגדולים את מנובלות השוק החופשי והשית הפוליטית, הצטרכו הם ובני חסותו למחרות נגד המושל והעניקו להן צבון לאומי. להרחבות, רואו: אהרוןוב 1997: 146-155 ואות התקורת והרשויות שם, והשוו: Floor 1976.

תמציתוי בורשא זה: אהרוןוב 2009: 85-86.

ראו למשל: FO 248/113: Nabi Khan to Hennell, 1.2.1844; FO 248/113: Nabi Khan to Hennell, 1.2.1844; FO 248/129: Shiraz: 1848 גברבים המקומיים בשתפקידו אנשי העיר, רואו: אהרוןוב 1997: 88-89. Fasai 1972: 282-287; FO 248/129: Shiraz: 1848 רואו התבוננות קואם אל-מלך במחומות FO 248/129: Shiraz: 1848 Agout, 3.12.1984.

ומניות שכאללה אפיינו את החיים הכלכליים בעיר בשנות השלושים והארבעים.⁴⁷ המגירות הכלכלית הקשה גרמה לרוכים לעזוב את העיר,⁴⁸ וחיזקה את המוטיבציה של ההמון להשתתק בפעילויות פוליטיות נגר והשיות בעיר. ואולם, לא כל המגורים העירוניים סבלו מהמיתחן הכלכלי. הסיטונאים הגדלים של Shiraz המשיכו ליהנות מהתרונות הרבים שהיו להם על פניו היזמים האירופים גם בתקופתו של מהמוד עלי' שאה. הם קיבלו הגנה מהממשלה, שלימו פחה מסיטים והמשיכו לשלוט ללא מפריע בסחר החוץ (W. F. Milsto to FO 248/42: 8.1.1848). שלא כמו רוכים מבני העיר, שהגבירו את פעילותם במערכות הפוליטיות בעיר על רקע מלחמת הראת והמשבר הכלכלי בדורם, נשאו רשותות החסות של הטוחרים הגדולים ודומות בכך כל גם בשנים אלו, וחבריהם נמנעו מלהשתתק השתפות פעילה בחיקם הפוליטיים בעיר.⁴⁹

כיצד אפוא השפיעו השינויים הכלכליים, החברתיים והפוליטיים בדורות על הפוליטיקה של Shiraz?

'פוליטיקה מלמעלה': מושלים ונכבדים מקומיים

הפוליטיקה של Shiraz בתקופת שלטונו של מהמוד שאה התאפיינה במאבקי כח בלוו פוטקים ובמעשיהם אלימות מצד התושבים. המושלים והמנגנים שנשלחו מטעם טהראן בלטו במערכות הפוליטיות בעיר. הם קנו את משרותם בכסף ובתמורה הבטיחו להעביר למושל המרכזי מתנה חד-פעמיית ו scorn קבוע מראש של מסים. משות מושל המחוז אוישה בתקופה זו שבע פעמים וכייננו בה שישה אישים, כולל נסיכים קאג'ארדים. כל מושל משל בממוצע פחות משנתים וכך התקשה לבונן מדיניות עירונית ואורנית יציבה, עקבית ויעילה. בכלל, סחטו המושלים את האוכלוסייה המקומית כדי להחויר את השקעיהם, וכך הסתבסו עם תושבי העיר ועם נכבדיה. הייעוד של מנגנוני מנהל מרכזיים ומערכות אכיפה יעילות, חייב את המושלים לנשל מאבקי הכוח ולשאת

45 מרטים נוטפים על המשבר הכלכלי בדרום איראן בשנות השלושים, רואו: אהרוןוב 2009: 87-89.

46 מן המקורות עליה בבירור שארמנים רוכים היגרו מהעיר בעקבות המציגות הכלכלית הקשה, רואו: 211-272 Binning 1857, Vol. 2: 211-272. יתכן שגם מושלים אחרים בעיר, מי שיכלו להרשות זאת לעצם, עשו כן מהותם.

47 הרין בסוחרים הגדולים חרג מעניינו של מאמר זה, אך ראוי להזכיר שהם ובני חסותו נמנעו מפעילות פוליטית. بعد התגוזד או בעשרה סוחרים גודלים, כולל מוסלמים, שאלהם היו קשרים בקשרי עבودה והסות טוחרים קפניהם יהוד ומחוקים מבני העיר, מערץ הנמל בדורם (בעיקר בשורה), מהכפרים שמסביב ו אף מערים גודלות אחרות באיראן ובהוד. אף על פי

לא-יטדר ולמהותם בשיראו ובאזורים הכהרתיים שמסביבה, ושימש חיליה מקשרת עירית בין הפוליטיקה העיונית לפוליטיקה השבטית. בהקשר זה העיר של (Sheil) שהרווחים ממשים הם קנה מידה מצוין לבחון את מידת הצלחתה של הממשלה לאכוף את סמכותה במחוזות (FO 60/158: No. 22, 12.2.1851).

בשיראו הוטל עיקר על המשטים על אוכלוסיית השוק, הנילות והסוחרים. כמו כפifsים שככלו מניצול ומידוכו במקומות אחרים, השתתפו גם אנשי השוק בשיראו בעילות ציבוריית כדי להגן על וכותם להפרנס בכבוד וכדי לשמר על מעמדם בתחום הקהילה⁵¹. בתגובה ללחץ הרשותם הם הגיעו על פי רוב את חנויותיהם, מצאו מקלט במסגד הראשי ונשאו וננתנו עם המושל בתיאוכו של נכבד מוקמי (על פי רוב קואם אל-מלך ואלה-אגני בינוים באוון רשמי את השליטה בפארס: לאחר שהבטיחו לשלט לשאה אלף תמאן בכל חדש, קיבל קרם אל-מלך את השליטה בשיראו, ואילו אלה-אגני זכה לנוהל את האזורי השבטים של המחווד FO 248/138: Shiraz Agent, 8.1.1850).

מאפיין זה של 'הפוליטיקה מלמזה' בשיראו בלט גם מוקדם יותר, בתקופת

המושל המלכני של פרמאנפרמא הראשן. בשנת 1818, למשל, דיווח ג'יימס ג'וסטניינו מורייד שבמחאה על עליית מהירות הלוחם ועל המשטים הגבוהים נסגרו השוקים בשיראו ונערכו הפגינות מחוץ לבתו של המושל (Morier 1812: 59). בסופו של דבר הורדו מהרי הרגנים, אך בעלי המאפיות בעיר הוכו בפומבי בcação ובליהם (ונשׁ הידוע בשם 'סטינאנדר'). כך, ב-1824, בעקבות ניסיונות כלתי פוסקים מצד חווירים של שיראו לגבות מסים מהאוכרטיה, כתב פסאי שהנתנוותם 'עברה כל גובל' (194-193: Fasai 1972), ולבסוף הגיעו למסקנה שאין לשיראו כל מול, וקללה רוכצת עלייה בכל הקשו לווירם שלה' (פסאי 5/1894, חלק 2: 113-114).

בשל רגשותה של שושלת בית קאג'אר לדימוי המלכות שלה, השושלת אכן נענתה לתביעות התושבים והמושל פוטר, אך היא עשתה זאת רק לאחר שהיתה בטוחה שהמושל אינו יכול לשולט עוד בעיר ולקדם את עניינה. בשלה 1840, עת הגיעו הרגשות הרבה של האוכרטיה השיעית המקומית לצוויז' בכל מקרה, מבקרים ומשכיפים זרים שביקרו בעיר בעשנות אלו הדגישו את האופי הסוער והמוג של האנשים ש'התרגלו' ל יצא נגד מושלים שלא מצאו חן בעיניהם (FO 251/42: Consul 1865: 510-512 Abbott, 1849-1850: 85; Usscher 1849-1850: 85).

93: Hennell to the Governor of India, 15.6.1840.

51: והשוו: 8-9: Scott 1979.

52: על הנרג' למזויא מקלט (בכת) דאו בהערה 34 לעיל, וראו גם: FO 248/150: Shiraz Agent,

53: 15.9.1853.

54: FO 248/99: Shiraz Agent, 20.4.1840. דאו למלל:

קואם אל-מלך גם התקרכ' לחוגי השוק בעיר וחיוור בינם לבון הרשות בעת סכוסיים. במקרה אחד עוז לאנשי הדוכנים של שוק יארטוק סלטאני להכין תביעה בסך ארבעה אלפיים תמאן בגין מעשי שוד בחנויותיהם. במקרה אחר, תיווך בסכסוך בין אנשי השוק ללוטים – הוא הבטיח לבני החנויות להחזיר להם את הרוכש שSENDON הלווטים, אם המתלוננים ישבעו על גובה גזוק (ארך מעתים עשו כן).

התဟגותו של קואם אל-מלך חזקה מאד את מעמדו במנהלו העירוני. ב-1848 הוא היה האדם החזק ביותר בשיראו, ובשנים הבאות הייתה השפעתו על עניין העיר גדול אף מזו של אנשי הדת. ככל הנראה הוא האצ'יה לפרוש את רשותות החסותו שלו על עניין העיר כשחילק להם טבות הנאה וטיפח את חלותם בר. בינוואר 1850 חילקו קואם אל-מלך ואלה-אגני בינוים באוון רשמי את השליטה בפארס: לאחר שהבטיחו לשלט לשאה אלף תמאן בכל חדש, קיבל קרם אל-מלך את השליטה בשיראו, ואילו אלה-אגני זכה לנוהל את האזורי השבטים של המחווד FO 248/138: Shiraz Agent, 8.1.1850).

אלימות ומחהא מלמטה

את השתתפותו של ההמן בחימם הפליטיים בשיראו אפשר לייחס לא רק לקשריהם של התושבים עם נכבדי העיר, אלא גם ליחסות עצמאית ובולט תלויות שכובנו ישרוות נגר המושל ואנשיו, ולעתים אף נגר עשרי העיר והנכבדים הגודולים. לתושבים, כך מתרבר, היה קול משליהם, שהוא חופשי ומנתק מ'הפוליטיקה מלמעלה', והם השמיעו אותו בזירה הציבורית בשיראו בכל הזרננות. לאוראייה, רק במקרים ספורים בהיסטוריה של איראן החילפו מושלים מבית קאג'אר בתדריות כה גבוהה, כפי שקרה בשיראו. אין לדעת מה הביא את בני העיר לנוקוט מעשי אלימות נגד המושלים ואנשיהם – האם היה זה האופי השבטי של בני העיר הויירן הקיבוצי של הזמנים הטובים יותר? או שמא הרגשות הרבה של האוכרטיה השיעית המקומית לצוויז' בכל מקרה, מבקרים ומשכיפים זרים שביקרו בעיר בעשנות אלו הדגישו את האופי הסוער והמוג של האנשים ש'התרגלו' ל יצא נגד מושלים שלא מצאו חן בעיניהם (FO 251/42: Consul 1865: 510-512 Abbott, 1849-1850: 85; Usscher 1849-1850: 85).

מאבקם של הכהרתיים בשיראו, כמו בכל מקום אחר באיראן, התנהל סביב טג'ית גביה' המסים: המושל ניסה לסתור מהאוכרטיה כמה שיוטר מסים, ואילו בני העיר ניסו להתחמק מתשלוטם המס או להטיחו. על פי חישובי האוצר המרכזי, היה מחווד פארס אמור לשולט חלק גודל מהכנסות הממלכה ממשים, אך הסכם שהגיע לאוצר המרכזי היה נמוך במידה ניכרת⁵⁵. המאבק בין הצדדים בנושא זה היה גורם מרכזי

55: בשנים 1840-1850 היה אמרוד מוח פארס לשלם מסים בסכום של עשרים ושבعة אלף תמאן, אך רק ששת אלפיים תמאן הגיעו לטהראן. ראיו: FO 248/138: Shiraz Agent, 16.5.1850.

הוא אינו רוצה בנו'. האנשים יצאו לרחוב ועצרו את כל הפקידים (המירזאים), ראשי הרבעים (כדוחאים), אנשי הרתדר בדרוגים הנמוכים (המולות) והמשרתים, שעשו דרכם לבית הגסיך, 'קרו' את הנויות, וזרקו את כסתי הדריו של הפקידים' (FO 248/99: 2: 211, Vol. 2, 1836). מעבר לכך, בין החיללים לתושבים היו מתחים על רקע שבטי ואתני. החיללים, שהגיעו משבטים מאורבאייג'אן שכפין הממלכה, נבדלו בסגנון חייהם ובתרבותם מהאוכלוסייה המקומית. החיללים והרים לא השתלבו בחיה הקהילה בשיראז והוא מוקד לאי-יציבות ולסתוכים פנימיים.⁵⁴ החיללים עצם סבלו מדריכי קשה, לא קיבלו את משכורותיהם ולמעשה נמנעו עם עני החבורה. היעדר בתיהם כלא, בתיהם חיללים ומוסדות רוחה השפכו את החיללים לרעב ולמגפות ועשו אותם לפצצת זמן' מהלכת ברוחבי העיר.⁵⁵ החיללים הטרידו תריר את האוכלוסייה המקומית כדי ללחוץ על מפקודיהם לשלם להם משכורת, או כדי לסתות כספים מהאוכלוסייה.⁵⁶ בכלל מקרה, הגדלת הכוח הצבאי בדורות ביוזמת טהראן ומוסשל' שיראז בשנות השולשים והארבעים, בישרה רעות.

ואכן, בסוף שנות השולשים, בספטמבר 1838, על רקע מלחמת הראת, מרדה האוכלוסייה העירונית בשיראז בחיללים הצפוניים שניבו מסים מהתושבים בשם של הוויר 'הלא אהוד' אחמד ח'אן (FO 248/85: Shiraz Agent, 15.9.1838; Fasai 1972: 262-266). המתחיות בין הממשל העירוני לבין האוכלוסייה נותרה על אש נמונה' לארוך השנה כולה, ורק בשנה לאחר מכן, בספטמבר 1839, הגיעו המהומות לשיאן: ב-20 בחודש הטריד רוכאי איראני, חבר באחד מהగודדים האורבאייג'אניס בעיר, אישת מקומית (כנראה על רקע מני). אנשי 'בואר-י' וכיל' יצאו לעורחה, ועד מהרה החלה תקנית דמים בין בעלי החנויות בשוקים לבין החיללים הצפוניים. בהדרגה פינתה התפרצויות הספונטניות של התושבים את מקומה למחאה מאורגנת יותר נגד העיר, ונשמרו קריאות רמות: 'אם פרמאנפרמא (השני) רוצה את מירוא אחמד ח'אן (הוויר)

המשמות שפרצו לאחר מכן היו הקשות שידעה העיר מר מעודה והן הקיפו כמעט את כל מגורי האוכלוסייה. בשלב זה נאלצה הממשלה להתעורר. המושל הבטיך, שלבש במידות גברי צבא, הורה להרים את העיר ולטבוח בתושבייה. בתגובה לכך, החלו קבוצות קשים בין החיללים הצפוניים ואנשי המושל לבין תושבי העיר, ונעשה שימוש גם בארטילריה כבירה. מבנים ציבוריים רבים, בהם 'מסג'די' וכיל' ו'בוארדי' וכיל' ייחד משלשת אלפי בתים, נהרסו. בעקבות הוראות של המושל, הפנו שני פקידים מטומיים את תשומת לבו לעונש הבaltı צדק ולפגיעה הצפוייה בחפיכים מפצע, בניגוד לרצונו של השאה. בסופו של דבר, לנוכח המתחיות בעיר שוכנעה טהראן ל החליך את העיר ואת המושל והורחות נרגעו. 'יסיבוב' זה במאבק בין השלטון לתברה בשיראז נציגו התושבים. בняgod לדעתו של גאנציג הבריטי, ברור שוגם השימוש התכוון של

54. זאת להבדיל ממג'או של רימונד במחקר העוסק בקיוד העותמאנית. במחקר מנג' רימונד שادر מתק שלווים וחמישה מתושבי העיר היה בצבא, והפיק מכך שהשיטה אפשרה ניועות (מכבליות) יחסית של הנתינים לכמה מהשבבות השולטות. ראו: 33: 334. Raymond 1991: Yapp.

55. ביניינן העיר שני בשיראז 'בוחרים לנוקרים, בית מחסה לחולי הנפטר, עיורים או זקנים' (Binning 1857, Vol. 2: 285).

56. עדויות רבות מעידות על מתחות קשה ועל גלוויי אלימות בין החיללים מהאזור לבין התושבים גם מחוק לחיות העיר שיראז ובאזורים השכנים שהו באחריותו של מושל פארס. ראו למשל: FO 248/99: Shiraz Agent, 12.2.1840. הממשלה בטהראן ניזלה את נוכחות החיללים בדורות וסככה לעתים בז' מפרק הצעה לבין המושל וגאנציג בטענה לחקוק את השפה העתיקה בשיראז. ראו למשל: FO 248/99: Hennell to Sheil, 13.5.1840.

הרות (טלאב) עדרין לא אפשרו לארגן צבאות פרטיטים של אנשי הדת האסלאמיים כשיראז, כפי שקרה בערים אחותות באידאן (יזד ואספהאן למשל), ואילו העניים עדרין היו נתונים להשפעתו הרוכה של קואם אל-מלכ. כוחן של רשותות החסותו של אנשי הדת יעלה רק לקראת סוף המאה התשע-עשרה על רקע הפריהה הכלכלית והתרבותית בעיר והירידותם בכוון של קואם אל-מלכ בעיר.

המתיחות בעיר על רקע גביהת המסים ונוכחות החלילים הצפוניים נמשכה גם בשנים הבאות, וגילויי אלימות אירעו לעיתים קרובות. באפריל 1840 למשל, הרגו חיילים אדום בתוך חומות העיר ושני אנשים מחוזה לה ללא סיבה נראית לעין (FO 248/99: Shiraz Agent, 20.4.1840). בתגובה לכך פרצו מהומות בעיר ובכפרים נגדי החילים ונגדי המושלنبي ח'אן. ומהומות השוטטו בעקבות לוטים וענינים אחרים, והן הטרידו מאד את בעלי הרוכש ואת האристוקרטיה העירונית. מוחמד עלי ח'אן נואב או בז'ג' הבריטי בשיראזו, תיאר את ההתקומות כך: 'אין מקום בפארט, בכפר ותבן לבורה לפרבלה', משתכניתו נכשלה. מושל Shiraz הודיע לשלקו, אך FO 248/99: Shiraz Agent, 19.8.1844 או באוצר ובודאי בשיראזו, שאין בו מהומות ולהימה' (Sheil to Hennell, 19.8.1844). בהמשך ביקש הנציג הבריטי בשיראזו מהציר הבריטי בטהראן ללחוץ על המושל המרכדי שיפעל להרגעת הרוחות באוצר, וטיכם בזו הלשון: 'תושבי Shiraz בצל הנראה בעלי הרוכש' באים אליו ואומרים שהם מיושים ונציגיהם בחצר אינם יכולים, והוסיף: 'אם מתחננים לפניי לירעך על מצב העניים בתקווה שתנצל את עיליהם', והוסיף: 'אם מתחננים לפניי לירעך על מצב העניים בתקווה שתנצל את השפעתו בטהראן לשיפור מצבם' (Shiraz Agent, 19.8.1844) (FO 248/99: Shiraz Agent, 19.8.1844). יותר מאוחר הדריש מקודר זה ש'עמדו פארט שורי' במכוונה, ולהוואר בפארט פירשו מלכ' בעיר. כוחם של חכמי ההלכה התבפס בשנים אלו על בריטים הולכת ומתרחשת עם אנשי השוק. חכמי ההלכה ייצגו את הסוחרים ממחאות ותיזוכו ביןם לכין הרשויות. ב-1850 למשל, פרץ סכסוך בין אנשי השוק לבין קואם אל-מלכ, משומש קואם אל-מלכ ביקש להאריך את כל השווקים בעיר כדי למצוא חזן בענייני השאה החדש, נאסר אל-ידין שאה. הסוחרים חשו בצדק שמיון הפרויקט ייפול על גכם, ולכך הגיעו את חנויותיהם ומצאו מקלט במסג'די נו. ابو טראב תיווך בין הסוחרים לבין קואם אל-מלכ והשיג פשרה ולפיה רק שוק אחר יואר (Fasai 1972: 274).

מأחוריו יחתמו של הכהנים בעיר למוד גנד הרשות עמלה, ככל הנראה, תודעה כייבותם הוזנת אפשרה על עקרונות משותפים מתחומי המוסר, הרות והמסורת. מערכת הערכיהם הוזנת אפשרה לכהנים לדמיין את עצםם במעמד חברתי ולהגן בכוון על זכויותיהם המסתוריות שהופיעו העיליות.

ב-1846 הייתה Shiraz שקטה, למורות מדיניות המיסטי הועסקת של המושל דאו חסין ח'אן. הסבר חלקי לכך הוא אופיו האבוד של המושל והזלחתו לתמן בסבך הנסיבות הפליטיים בעיר. הוא זכה לאמוןם של בעלי הרוכש ושל מעמדות הבכיניות בעיר בשל טיפולו התקין בפקידיו סדר וחוק, ועם זאת, היה נגיס והאון בסבלנות לתלונות האנשיים הפחותים, ולפיכך זכה גם להערכתם של מוגרים אחרים בעיר (FO 248/113: Hennell to Sheil, 14.5.1846). נראתה שהותשubits לא התגנוו לכל גורה כלכלית, אלא מחו רק כאשר הרגישו שבבעלי הכוח פגעו בגנותם בעריכיהם התרבותיים ובעקרונות הכלכליה המוסרית.

המושל האב נדראללה ח'אן בעונשיים (ערבית) לא מנע מהותשubits לצאת נגד הרשותות במקרים של עול חבורתי ושל פגיעה בערכיהם הקהילתיים.⁵⁸

המקור היחיד שאפשר למדוד מ מגנו על חומר מעורבבותם של נכבדי העיר בעלות הפליטית 'מלטה' בשנים אלו, הוא העratio של פקיד ברייט, שציין שהמהומות בעיר לא פרצו ביחסתו של פוליטיקאי זה או אחר (קרי קואם אל-מלכ), אלא ביחסותה של האוכלוסייה העירונית (בעיקר של אנשי השוק). בזמן המהומות ביקר קואם אל-מלכ במפה. כמו כן, בראש תנועת המחאה עמדו בפעם הראשונה, כל הירוד, חכמי ולב – בתחילת 1839 מירزا אבראומי, ולאחר מותו במאי-יוני 1839 האליף אוטו אבו חראב (FO 248/99: Shiraz Agent, 12, 15.6.1840; Fasai 1972: 262-263).

בשלב זה החליט מוחמד שאה להשליט סדר באוצר וכיון אספהאן – שם היו המהומות חמורות יותר, והלוטים כבשו את העיר (Martin 2005: 75-76). השאה זמין אליו את שייח' אבו טראב, חכם הולכה הראשי. שייח' אבו טראב סירב לבוא ותבע לבורה לפרבלה, משתכניתו נכשלה. מושל Shiraz הורה לחיליו לסלקו, אך FO 248/99: Hennell to Sheil, נאלץ לוחתך להונך התנגדות התושבים ונכבדי העיר (FO 248/99: Hennell to Sheil, 11.5.1840; 17.3.1840). בסופו של דבר, הובא חכם הולכה לפני השאה ועל פי הפשרה שהושגה הורשה לבנות זמן מיטים בקוט (שם, 11.9.1840).

הופעתו של חכם הולכה – שחкан דת-פוליטי בלתי תלי – בהפיקד הנהגה הבדוי סימנה שינוי בזירה הפליטית המקומית, והייתה אתגר לסייעו של קואם אל-מלכ' בעיר. כוחם של חכמי ההלכה התבפס בשנים אלו על בריטים הולכת ומתרחשת עם אנשי השוק. חכמי ההלכה ייצגו את הסוחרים ממחאות ותיזוכו ביןם לכין הרשויות. ב-1850 למשל, פרץ סכסוך בין אנשי השוק לבין קואם אל-מלכ, משומש קואם אל-מלכ' שאה. הסוחרים חשו בצדק שמיון הפרויקט ייפול על גכם, וכך הגיעו את חנויותיהם ומצאו מקלט במסג'די נו. ابو טראב תיווך בין הסוחרים לבין קואם אל-מלכ והשיג פשרה ולפיה רק שוק אחר יואר (FO 248/138: Shiraz Agent, 16.5.1850).

עם זאת, רשותות החסותו של הפטון הדורי עזין היו חולשות יחסית: שקייעת המרנשות בשיראזו בשנים האלה (Binning 1857, Vol. 2: 282-283) ומייעוט תלמידי.

⁵⁸ מיר עם הגיעו לשיראזו הורה המושל החודש נדראללה ח'אן לאזרחה להשליט בה סדר. בהזרחתו נתקטו ארבעה אנשים עלובים באשמת גנבה בלבד, ומויו הוצאו לזרב. בטנייהם של שלושה מהם שוטעו, ואחד חומרת בchnerקה. הנציג הבריטי העיר שבתגובה לכך 'המחלאה העיר' פחד גודל, והמושל 'יכל לעשות כל הועלה על דוחוי' (FO 248/99: Shiraz Agent, 12.6.1840; 15.6.1840 FO 248/99: Shiraz Agent, 12.7.1840; 15.7.1840).

הכפטים חשו שהמציאות אינה הוגנת ומצאו בכך צידוק להתקיף גם את הזרים, האירופים ובניהם המיעוטים הדתיים, ולפעול נגדם באלימות.⁵⁹ הפליטיקאים הכהרים של שיראז, גם אם הייתה להם יר מכוונת במחומות נגד המושלים ואנשיהם במהלך שנות הארכבים,⁶⁰ לא שלוטו בהן לגמרי. נראה שהחובבי העיר הבינו את קולם נגד מושל ערך או פקיד אכזר באופן עצמאי, במונתק מהפליטיקה מלמעלה. בשנת 1841, למשל, דיווח הנציג הבריטי שהקשרים של קואם אל-מלך עם המושל הפחיתו במידה מה את אהדת אנשי העיר כלפיו (vt: Henwell: FO 248/99: FO 248/113: Shiraz Agent, 12.1.1848). בסוף שנת 1844, לשוב בינואר 1848, רגמו תושבי העיר את קואם אל-מלך ואת אנשיו באבנים עקב ניסיונותיהם להרגיע את ההמון הזעם ולהחויר את הסדר בעיר (Shiraz Agent, 24.11.1844; FO 248/129: Shiraz Agent, 12.1.1848: Agent, 12.1.1848) והתייחסו בין התושבים לבין קואם אל-מלך גירה מודרנית הנטיצה של המאה התשע-עשרה, וזה הייתה אחת הסיבות העיקריות להידוררות כוחו ולהתקוזות כוחם של חכמי ההלכה האוולדים בעיר.

הلوוטים וגורמים בשולי החברה

הקובוצה החברתית הפעילה והמתועדת ביזור במחומות העירוניות בשנות השלושים והארבעים של המאה התשע-עשרה הייתה הלוטים של שיראז.⁶¹ חברי קבוצה זו השתתפו השתתפות פעילה בمعنى האלימות והעניקו להם את אופייהם המהפרבי. מי היו אילו חברי קבוצה זו בשיראז מה ייחד אותם? ומה היה תפקידם במחאות העירוניות? קשה להגדיר מי הם הלוטים. המקורות השונים שמשו במקירם בחלוקת מאפיינים וסדרים אחד, מיחסים את הכלני לוטים' לבמה קבועות חברתיות בלבד מאפיינים וDISTOSI פועלה דומים. הקבוצה הראשתונה היא בדורנים ואננים: לוליננס, שומריה חיוט קרקם, בדורנים, להוטאניס, בוכנאים, לייצנים, מתאבקים, רקדנים, זמרים ושותקים. אולם אף על פי שהם כונו לוטים, מרביתם לא השתתפו במשמעות האלימות החברתית בעיר, ולפיכך הם אינם מעוניינו של מחקר זה (vt: 1971a: 55; Floor Waring 1807: 55; FO 248/138: Shiraz Agent, 27.9.1848). עם זאת, מיקומם בתחום הטסלים החברתי בעיר, חיריגות מגבלות המוסכמתה

וואלט, השקט בעיר לא נשמר זמן רב. בראשית 1848 שוב פרצו בעיר מהומות החובות היקף על רקע סכסוך בין התושבים לבין החילימtz'ונים בעיר. בשנה זו סירב אחד מבני העיר לשלם לשומר השער את מס השער (האקטאררי) על מצרכיו. בעקבות זאת, התגלו בין השווים עימות ותתקלח עד מהרה למוחמה רבת משתפים בין התושבים לבין החילימtz'ונים. הנציג הבריטי בעיר דיווח שבכל הבתים בנו סוללות עפר, ועשרה אנשים נורו למוות. ביום הבאם גברדו המוחמות, ריאף אחד אינו מען לעבור בעיר לאחר צאת החמה מחשש גנבה. האנשים חיבים לשמר על ערכות, והם עומדים על המשמר על גנות בתייהם (FO 248/129: Shiraz Agent, 12.1.1848).

לאחר מות מוחמד שאה, ב-3 בספטמבר 1848, פרצו שוב האלימות הפורת סדר בעיר ומחוצה לה וכונו נגד המושל חסין חאן. המצב בעיר הדאג מאד את הנציג הבריטי, והוא ביקש שאלוחים יעוזו לנו. מסביב לעיר אפיקו ציפור איניה יכולה לעוף' (FO 248/129: Shiraz Agent, 27.9.1848) ב-3 באוקטובר אותה שנה דיווח הנציג הבריטי שיעקת התושבים מגיעה השמיימה, וש הם נמצאים 'במצב יאוש', הטווים חסרי כל, התושבים טובלים מחשר ביטחון, והמצוקה דביה' (FO 248/129: Shiraz Agent, 3.10.1848). המוחמות הגיעו לשיאן ב-12 בנובמבר, כאשר הגיעו שמעות שטהראן אישרה מהדרש את מינויו של חסין חאן למשרת מושל המוח. בתגובה לכך, התקיפו חמוץ אלפיים מתושבי העיר את המושל ואת החילימtz'ונים, והסדר הוחזר על כנו רק כאשר הגיעו הודיעה רשמית על פיטורי המושל (פסאי 5/1894, חלק 1: 299-305).

בכל המוחמות האלה לא ביקשו בני העיר להחליף את השיטה הקאג'ארית בעיר, אלא יצאו נגד נציגי הסמכות המרכזיות, ובעיקר נגד המושל וחיליו הצפוניים, שנגעו בכלכליים המוסדרים והטרו את הקודים התרבותיים המקומיים. העורבה שהחלה במושל (או הווזיר) הביאה להרגעת הרוחות הייתה אישור להנחה זו. המוחמות בעיר היו כמידה רבה גם ביטוי לתסכול הגובר של השכבות העניות מבני הכתים ומעשדיי היור מקרה אחד שבו התקיפו עניי העיר את הסוחרים ובבעל הרcosa ושורדו אותם".

59 דאו לדוגמה: FO 248/138: Shiraz Agent, 27.9.1848. בעלי הבתים בעיר נאלצו לשוכר שומרים כדי להגן על רכושם, ראו: FO 248/113: Shiraz Agent, 24.11.1844. בדצמבר 1844 מסר הנציג הבריטי שהחורה המתחורה של בעלי הרcosa מפני בית ירצה איב-בישחן כליל בשיראז וגרמה לבתלה, ראו: Binning 1857, Vol. 1: 270-271.

60 פסאי דיווח שבמהלך המוחמות ב-1844 היו קואם אל-מלך ונכבדים אחרים בטהראן, אך הם שמדו על קשר חזק עם האוכלוסייה בעיר בעזות אנשיהם, ראו: פסאי 5/1894, חלק 1: 299.

61 למידע כליל על הלוטים ועל מעמדם בעיר האיראנית, ראו: 1971a: Floor Waring 1807: 55; FO 248/138: Shiraz Agent, 27.9.1848.

62 רואו לדוגמה: FO 248/138: Shiraz Agent, 27.9.1848. בעלי הבתים בעיר נאלצו לשוכר ב-19.11.1848.

או לעיר, הציגו עניינים, חטפי מון ובגדים שהציגו עצם כרוביים, משרותים וכדומה שהיה אחראי על הסדר הציבורי, ואחר כך הציג עצמו כ'מכובדי' והשיג משרה אצל סדר, בריונים, הולכי בטול וחסרי מצפה⁶³. (FO 248/150: Shiraz Agent, 15.10.1853)

פקיד בריטי באולםפאן (FO 248/138: Shiraz Agent, 14.3.1850) מבהיר של מידת אדיקותם הדתית עולה שהלוטים של Shiraz נטו להשתרר ולהמר יותר ממקומות אחרים באיראן. תעשיית היין החשוכה בשיראז ובכובתה בודאי תרמה לכך. ואכן, לוטים' שכורדים ותקריות אלימות בין שכורדים היו שכיחים בשיראז. בשנים 1845 ו-1848, למשל, פרצו מהומות בטונדריקט בעיר ונרגע בהן אדם אחר (FO 248/113: Shiraz Agent, 4.1.1845; FO 248/129: 29.1.1845) ובשנת 1849 הועמד לדין אחד מראשי הרובע בעיר מכיוון שלא מנע אלימות של לוטים מהומות שכורדים⁶⁴. מהומות שכורדים היו בשיראז גם לאחר מכן, והן הציבו על תעוזתם של הלוטים לוצאה בגלוי נגד מוסכמתות חברתיות-דתניות, תעוזה המחזקת במידת מה את ההנחה שרשויות חברתיות של אכמי הלהקה אפלואים לא היו בה חזות בשיראז, ושחשפה אשנוי הדת על הלוטים עדין לא הייתה רבה כמו במקומות אחרים⁶⁵.

מבחן ארגונית הenthaluk הילוטים להברות לחבורות או לארגוני טגורות על בסיס קשרים שבטיים ואתניים והשתיכות לשכונה או לרובע. לכל חבורה היו קודרים מיתודים משלה. נאמנותם הבולטות של החברים לקבוצה באה ידי' ביטוי בלבושים המיחוד ובഹופעות החיזונית הפורובוקטיבית, אשר הבידלו אותם משאר האוכלוסייה⁶⁶. יתרה מזאת, האחווה בין חברי הקבוצה הביאה אותם לעיתים קרובות לתחרות אפילה אלה באלה, אך נוכחות גורם שלishi התנהגו בוגף אחר. החשאות סכיב ארגונים, השפה הסודית שדיברו בה בינויהם והדריך המיחזרות שדגנו בה מילים הביאה את בגיןג, מטיל בריטי, להאמין שהם בעלי ארגון סודי כמו הבונים החוששיים' (Binning 1857, Vol. 1: 273).

בראש כל כנופית לוטים עמד מנהיג נבחר, 'לוטיבאשי', שהיה ברוך כל מבוגר משאר חברי הכנופיה ולפעמים בן מעמד חברתי גבוה גבהו (Fathi 1979: 58). המנהיג ברוד בסכוכים בין הכנופיה שלו לבין כנופיות אחרות, ולפעמים השיג עשר ובויוקה. למשל, בשנות החמשים התעשר אחד מהלוטיבאים של Shiraz מרכישת

לתוכנו אמר שמניעת שתיה וhimdut תפגע באוצר הציבורי ותגרום לאובדן הכנסתה חשובה. והזאתו להרג נמנעה בעקבות התערבות ציבורית והוא הועש במלקט בלבד, רואו: FO 248/138: 4.5.1849. באולםפאן, למשל, מעשים כאלה לא היו נפוצים, ולוטים רבים נכללו ברשומות החנות של אשנוי הדת, רואו: 79. FO 248/138: Martin 2005: 79. והלוטים לבשו מירוד בעיקר בסוף המאה, כשההמצב הכלכלי השתפר, בתקופה הנידונה לבשו העוניים בגדים זולים.

החברות המושתת על האסלאם ותרבויות ההתרסה שליהם נגד בעלי המשרד⁶⁷, אfinevo גם קברצות אחרות שכונו לוטים.

למטילים בריטים שעברו לא היה ספק שהלוטים הם גנבים ופודע חוק נואכ הנכבד תיאר את הלוטים בקביעות, למעט חרגונות סטירות, ערביינים וכופרעים סדר. עם זאת, יש לזכור שהמטילים הבריטים, כמו הנציג הבריטי, היו בני המעם הבודהה. הם ייצגו את עמדתם של בעלי הרכוש וראו בכל איום של ענייני העיר על הסדר בעיר, מעשים שבוצעו בדרך כלל על ידי ארגוני פשע שפעלו בעיר כל השנה וכובנו 'אוכאש'⁶⁸, אך להבדיל מחברות הפשע העירוניות, מרביתם של הלוטים היו שומרי חוק ווב ימות השנה, חלק בלתי נפרד מהחאים האורבניים בשיראז ובבעלי מודעות חברתיותopolitytic הקים מעשה בריוניות. במקורם היו הלוטים דודישים ומיסטיקנים, אונסים צעירים ורוקים שחייפשו עתיד טוב יותר ופעלו לטיהור הנשמה ולמען הצדקה. הם קידמו ערכיס של גבורה, אריכות נאננות, היו בקבצותם ובילוי יהודו. הם הושפעו מהගיבורים הספרותיים (فالוואן) של הלוחמים בשאהנאמה של פרידוסי: רסתמאס וסודראב⁶⁹.

הופעתם של הלוטים בשיראז הייתה קשורה קשר הדוק לדיכוי כלכלי קשה, לחוטר צדק חברתי ולאבטלה בשכבות העניות בעיר. מרביתם אכן הגיעו מקרב ענייני העיר והם היו בדרך כלל מוכטלים או חסרי תעסוקה קבועה; מקרים עבדו ביום בעבודות זמניות, בדרך כלל בעבודות כפיים, כמו גננות, ובכליות השלימו את הכנסתם בגנבות. ב-1853 הבחן הנציג הבריטי בשיראז ביכולתם להעמיד פנים ולאמצץ זהויות משוגנות. הוא שם לב, למשל, שלשייה של תחמסאך מירזא, המושל החורש שהגייע

63 אנשי הדת הודיעו בידור ומוקה בטעネם שהם עלולים לפגע בהתנהגות המוסרית, לעודר מחשבות רעות ולעדו אסורה על הטוד (הנאמ) הצבורי. הבדנים, אף על פי שלפעמים היו מוסלמים אדוקים, נהגו לבטא לעיתים דעתם מגוננות, לא-אורחותודוקסיות ומונגורות לדעתם של אנשי הות.

64 רואו למשל: Binning 1857: 218; Usscher 1865: 511; Mounsey 1872: 273;

65 מקצת מהפרשניטים המזועים היו מהגרים עניים מכפרי הסביבה ומהשכטים; הם הגיעו לעיר למקרה אחד, אך לנוכח האפסדרות הכלכליות המוגבלות פנו לפצע. רימונד הבחן בכנעופיות רומות של בריונים שפעל בקהילה בתקופה של משברם כלכליים, רואו: Raymond 1968: 111.

66 ארגוניהם היו צאצאים הויסרים של העיירות הפתוחה (או: פחיאן) הימ-כיניים – ארגונים עממיים או תנכויות עירוניות, שפלו בין היור לשומר על שם הפטוב של הירושט ולחנן על הילשים. רואו: Cahen 1958.

67 השם: Lapidus 1984: 155.

קרב כרבלא', של אידועי העשוייה' ושל סיפוריו הקратות של רסתאטם (גיבור ספרותי) נגר מתנגדין.บทי הקפה היו קשורים למודעוני הספורט ואת שני המוסדות פקר אותו חוג ל��חות.מוסדות אלו היוו את האופי הרדי והמוסרי של הקהילה והיו אחראים להפצת אටוסים של אומץ לב ואבירות. ואכן, יש עדויות שהלוטים בשיראז ניסו לחקoot את עלי, את רסתאטם ואת כואה הנפה. מתוך הם תקפו את עשיי העיר, הגנו על תושביהם מפני טירותם לבם של החיים הצפוניים ושל פקידי העירייה, ובאחד המקרים אף הרגו את הפקיד האחראי על המשטרה, שנודיעו בסחתן (FO 248/129).

Shiraz Agent, 27.9.1848
מנקודת מבטם של עני העיר, לנוכח חוסר הצדיק החברתי הייתה האלים נגר העשירים מודרך בחלוקת. כך, למשל, בעיניהם מקומות הצדיק הפער הנורא בשירותי תרופה בין העשירים והמכובדים לעני העיר את מעשי השוד והגנול של רופאי העיר. בשלות 1844 שדרו הלוטים רופא לאחר שהציחו לשכנע אותו באמצעות שוד העשי שוד נגר עשיי העיר ועל ביתה של חנויות הסוחרים (FO 248/113: Enc No. 8, 4.1.1845). זמן קצר לאחר להציחו אליהם לביקור חולית (FO 248/113: Enc No. 8, 4.1.1845) מכך פגשו לוטים רופא מכובד לבוש היטב' רוכוב על פרד שחור מכיתו של קואם אל-מלך. הם הודיעו אותו מהפיך באולם: 'בן כלב, עד متى אתה תרכוב, ואנו נלך יחפים?' לאחר מכך הפסיקו מנגדי וסדרו אותו (שם, 24.12.1844). גם בשלות 1848 נמסר על מעשי שוד נגר עשיי העיר ועל ביתה של חנויות הסוחרים (FO 248/138: Shiraz Agent, 14.3.1850).

Agent, 27.9.1848
הלוטים אף פנו לשירות גדר העליות ונגר בעלי השורה, שנראו בעיניהם עושלים ולא צדוקים. כך, ב-1850 הכה אחר מהם את אחד ממשותי המושל, ואחר תפס פקיד (מידרא) מטעמו של האלה אני של הקשאוי והבה אותו משום שגבה מס' מכרף שלא היה באוצר הגביה שלו (FO 248/113: Enc No. 8, 15.2.1850). בשנות השישים, עלי רקו מחסוד במזון, סילקו הלוטים מהעיר את האלה אני שהסתכסך עם נפח מקומי בעדור השולטים, עלו על גגות הבתים חרקו אבנים על הפקידים שהתקרבו אליהם. בעושך וכאי-צדק.

הלוטים נגעו ריך לאחר שהתרבעו אמאם ג'מעה וחכם הלכה בכיר אחר, ובუקן לאחר שהגיע מברק מטהראן שאישר את פיטוריו של קואם אל-מלך, (FO 60/290: Shiraz Agent, 11.8.1865).

העלאת מהיד הלחם (FO 248/99: Shiraz Agent, 12.6.1940). התוחם הרובה של הלוטים הייתה מרשימה גם לנוכח העונשים הקשים שקיבלו מאמית העונש הצפוי לו מן המושל (FO 248/99: Shiraz Agent, 15.6.1840). התמיכה העממית שהלוטים זכו לה וקשייהם ההוריקים עם הקהילה העירונית, מספקים הסבר מסוים לאומץ לבם להעתות הרבה. בשלות 1844 פרצו בעיר מהומות, לוטים ורבים שהשתתפו בהן ברחו מן העיר בגל נחישתו של המושל להענישם. משלהן צבאות יצאה לעזרם אולם אף על פי שבמעשייהם הפליליים היו בין השאר שוד, ביזה, שכירות ורצת, התקוממה האוכלוסייה העירונית ואיימה לסלק את

אדמות וכפרים, ובכפפו חרדש השתמש לניהול ארוח חיים מכובד של מוסלמי אדרוק.⁷¹ מוחוץ לקבוצה הייתה נאמנותם של הלוטים נתנה לרובע. קשרי המשפחה, השבט, הדת או המזאע המקומי שAffectedו את הרובע, יצרו ללא ספק תחנות אחותה, והלוטים הרגישו צורך לעוזר זה לזה בעקבות מזוקה או איום. התודחות עם הרובע והתחזקה במיוחד בעקבות טקסי דתים, חגים ואירועים משפחתיים שצוינו בציור (ニショאן או נישואין) או על תושבם לפני טירותם לבם של החיים הצפוניים ושל פקידי העירייה, ובאחד מקרים אף הרגו את הפקיד האחראי על המשטרה, שנודיעו בסחתן (FO 248/129).

אנשי הבדאים האחרים.⁷² הלוטים הגנו על הרובע שלהם מפני עושק, ולפעמים המנייע שלהם לפעול באלים כלפי רבעים אחרים היה נקמה. ב-1850 למשל ייצאו תושבי רובע סנגדי' סיאה לנוקם בלוטים מרכוב אחר, ולמרות ניסיונותיהם של בכירים העיר למגעו את העימות, נmarsר הטסוכך האלים כמה שבועות (FO 248/138: Shiraz Agent, 11.12.1844).

הלוטים היו נאמנים גם לחולקת הרכבים בין ה'חידאי' ח'אנדה' לנעםתי ח'אננה', ולוטי שעבר להתגורר ברכוב מתחורה היה חייב להציחו לקובזה החדרשה. במהומות בעיר ב-1844 למשל, היו הלוטים של שיראו מערבים בכמה קרבות קשים בין חידאי' לנעםתי. שני הצדדים ורקו אבניים זה על זה באמצעותם ועד השקעה, עד שהובסו הנעימות (FO 248/113: Shiraz Agent, 11.12.1844).

מקום מפגש מרכזי של הלוטים היו מודעוני הספורט בעיר.⁷³ הפעולות

הספורטיבית של הלוטים נועדה להזק את הגוף והיותה חלק מחיזוק הרימי שלהם,

dimivo של מגני הקהילה בוגר העוסק של השלטונות. בהנגנתו של מנהיג בעל התואר

פייש בשנות, הם השתתפו בסוגים שונים של התעללות והאיימות. את הלוטים אפיינה

יעצמה גופנית, וכן נקשרו הפעילות הגופנית למוסר, לגבורה ולכח עמידה, ועורדה

בקרכם את האידיאל עתיק היום של 'האביר' (ג'יאנמוך) – המגן על החלש ונאבק

בעושך וכאי-צדק.

הלוטים נפגשו גם בכתבי הקפה ברובע – מקומות שהיו מקושטים בתמונות של קדרושים שייעים, וטיפרו על מעשי הגבורה של האממים השיעים ושל גיבורי הספורט האיראנית העתיקה שהיו מקורות השראה לשומעים. סיפורו הגיבורים סופר בלהט רב וייצגו את ערכיו של האיש הפשט. מרכיבותם היו סיטורי גבורה של עלי, תיאורים של

71 נראה שמנשי התכוון לחאג' רוא קאסוי, שזכה להגנתו של נאסר אל-מלכ, פקיד בכיר בשידאו, ומאותה יותר הגיעו לטהראן כשבאמתחטו המלכה (אסטיישאד נאמוד) שהעידה שהוא אדם טוב ומוכבר, רוא: 218. Mowsey 1872: 218.

72 בדורות לעזע הממלוכים שרדו גובי מסים וסמו רחובות, רוא: 156. Lapidus 1984: 22.

73 רואו לעיל העודה 23.

אל-מלכ, והוא הותקף ממשום שתגשיבו של הכפר לא סרו למורתו של קואם אל-מלך ולא תמכו בו במחמותו באותה שנה (FO 248/138: Shiraz Agent, 30.12.1848). גם במקרה אחד הוכחה קואם אל-מלך את השפעתו הרובה על שכבה זו: בשלבי 1848 הפסיקו הלוטים בהוראותו את פעילותם האלימה לתקופה קצרה בתמורה למזון (FO 248/132: Shiraz Agent, 29.1.1848). יתרה מזו, כפי שנאמר כבר, רבות מהמהומות בעיר בשנות הארכיביים פרצו בהשפעת הפוליטי-אקי הבכיר של שרואן על הלוטים. אף על פי שבאופן רשמי היה קואם אל-מלך אחראי לדיכוי, הלוטים שימשו בידו קלף מיקוח חשוב וסייעו לו לחזק את מעמדו האישני ואת יוקרתו אל מול המושל מבית אגנאר. כריהם עם נכבדי העיר אפשרו ללוטים לזכות בתמיכה כלכלית להמשיך בטיפוליהם הפוליליות נגד בעלי הרכוש בעיר, נגד מתחזריו של קואם אל-מלך ונגד מי שלא השתתפו במשחק הפוליטי, אם כי הם עשו זאת במסגרת כללים מוסכמים (FO 248/138: Shiraz Agent, 15.2.1850).

לטיכום, הלוטים היו שכבה חברתיות רחבה, ומכוון שהיו בה מרכיבים שונים בעלי אותו שם, קשה להגדיר אותה במדויק. בין הלוטים היו מי שהיו אנשים גוגנים ביום ושותדים בליליה, אך גם מי שהיו מובטלים ופושעים גם ביום וגם בליליה. אם כן, הגיון בקרב הלוטים מנסה להבחין בין פושעים מקצועיים לבין אחרים שהיו חלק מהמרקם החברתי המקומי ועסקו בפשע רק לפראקים, כמחאה חברתיות. עם זאת, אפשר לקבוע בודאות שרוב הלוטים היו עוניים וחסרי תעסוקה קבועה, אך לא כל העניים היו מאורגנים בראשות החברתיות של הלוטים. מעטים, בודך כלל מקומיים בני העיר שנגנו מתחמי משפחתיים ולא מהגרים מהכפרים ומהשכונות מהסביבה, אימצו לעצם אוווח חיים של לטים. אמנם הלוטים התארגנו כדי שיכלו להשפיע על החיים הפוליטיים בעיר ולהיות חלק מהסדר החברתי-פוליטי, אך הם לא נתנו מבנה ארגוני סטנדרט, כמו המאפייה הסיציליאנית או אפילו כמו ארגונים דומים בכרבלא' באותה תקופה (Cole 1986: 116-120).

יותר מכל היו הלוטים בעלי, והות שיעית. הם שאבו את השוראותם מעלי מקומיים אחרים, ובמו הפתוחה ההיסטוריהם,⁷⁵ הם השפיעו גם מגיבורים ספרותיים מהאמאמאים השיעים, ובמו הפתוחה ההיסטו-רדיום.⁷⁶ אמנם אופטי של הלוטים היה מרدنيים או'ראניים שנזקקו היטב בויררכן הקיבוצי. אמנם אופטי של הלוטים היה מרدنيים פגאו נגד המוסכימות החברתיות של העיליות, אך הם חשו מוחיבים לקידם התרבותיים המקומיים של השכבות הנמוכות. לכן, בשעה של מצוקה כלכלית ושל אל-צדקה בלתי נסבל, דימו עצם לעלי או לרסתם ויצאו להגן על הקהילה מפני פקידים עריצים.⁷⁷

⁷⁵ ראו העזה 66.

⁷⁶ חשוב לציין, שאמנם בעני עצם, ובעני חילק גדול מהאוכלוסייה העירונית, בעיקר העניים, היו הלוטים מעין 'זוביין' חוקרים המחלקים מחדש את הדושן הציבורי בשם הדורך. אך בעני משקיפים זרים ובעני בעלי הרכוש בעיר הם גנבים אופוזיטוניסטים שעדרוד את יציבות הסדר החברתי, רואו: Floor 1971a; Fathi 1979.

המושל אם לא יקרה לחיליו לחזור (Ene No. 1, 3.1.1845; FO 60/112). מאוחר יותר, לאחר שכמה מהם נכלאו, האליחו קרוביהם להביא לשחרורם (Shiraz Agent, 7.4.1845; FO 248/113: Shiraz Agent, 7.4.1845). תקריות אלו מוכחות שהלוטים נהנו מהגנתן של משפחותיהם, שככל הנראה הרווחו מפעולותם הפלילית, ושבעניהם רבים בעיר מעשייהם הפליליים נחשבו לצדקיים.

סביר לתגיה שמדוברות חברתיות זו של הלוטים הייתה אחד הגורמים המרכזים ששמשו לשורותיהם תושבים נכבדים מקרוב תושבי שיראז: בעלי מלאכה, טוחרים ואפילו בעלי תפקידים מקומיים (Binning 1857, Vol. 1: 273; Binning 1894/5, פסאי 1: 295).

אם כן, הלוטים היו גורם מרכזי ב'פוליטיקה מלמטה': הם ייצגו את האינטלקטואים של תושבי הרגע שלהם, הגנו על החלשים וקידמו זדק חברתי בעחת של מצוקה קשה. הם חשו את עצם למגנים על הכללה המוסרית של התושבים מפני הרשות, ויחסית עולם הדריכותם, שהילקה את העולם לעושקים ולנעשקים, העניקה להם לניטיצה לפעול במערכת הציבורית, לעיתים באלים, וליהנות בכל זאת מתמיכה עממית רחבה.

עם זאת, בומנים רגילים קשו מרכבת הלוטים קשרים עם העיליות הפוליטית, ועם הנכבדים המקומיים ומকצתם היו חברים ברשות החסוט שלם. הקשרים האלה השתרלו לשני הצדדים: הפוליטיקאים וה נכבדים המקומיים ניצלו אותו כדי להונגר את השפעתם בעיר ובגובהם פוליטיים או במתחריהם עסקיים, ואילו לוטים הם אפשרו להונגר את כוח המיקוח שלהם מול הרשות ולקדם אינטלקטואים עממיים. ב-1839 למשל, ריווח פטאי שמירزا ג'עפר סוארכיה, פקיד מקומי בכיר שהיה מוסכם עם פרמאנפרמא השני ועם החיזיר שלו, מירزا אחמד ח'אן, עוזד את הפשיטה בעיר כדי להביך את השלטון המקומי ובידי לערער את מעמד החיזיר (Fasai 1972: 262). סביר להניח שהפקיד גמל ללוטים שביעדו את מעשי הפשע האלה בטובות הנאה כלשהן. עדויות אחרות מאשרות של לוטים היו קשרים חברתיים גם עם פקידים מקומיים אחרים בממסד הקאג'اري בעיר. פקידים אלו תמכו בפעולות הלא-חווקית קוואם אל-מלך עצמו חבר ללוטים באומן גלי והדוק הרובה יותר, ובעוורותם שלט בעיר וקידם את תכניתו הפוליטית. בדצמבר 1848, למשל, שלח חבודה של לוטים בראשות 'כדים חסין ח'אן, אחד מנכבדיהם, לתקוף את הכהן השכן מסגד ברדי. הכהר היה אז, ככל הנראה, בראשות משר אל-מלך, יריבו הפוליטי של קואם

⁷⁴ ב-1849 ושה בהראם מירزا, המושל דאו, הון גוזל שגרתו פקידים מקומיים מזונת, מהימודים וממעשי פשע אחרים, רואו: FO 248/138: Shiraz Agent, April 1849.

הפנימיים המתחשכים בין חברי העילית השלטת ואת רגשותו של השלטון החלש בטהראן לאთום של השושלת להבטחת השקם והויציבות במלכיה (דולות), והשתתפות ב'פוליטיקה מלטפה' כדי לקרים עקרונות של זדק חברתי וככללה מוסרית.

ואכן, בנסיבות היסטוריות מסוימות, בעקבות המתויז האוניות השבטים עם העילית 'הצפונית' ותוכולם המתמשך מהמצב הכללי ובעשם ובשם הנ廷ינס לטרנסה המשוכבים למחאות אלימות בשם עירון הצדק האסלאמי ובזמן מועדך הכהה המוקומי, הוגנת. המחאה אפשרה לכפיפים, שלא יכו לייצוג הולם בלחין נפרד מרגון במאבקם של עלי חסין נגד א'יה'זדק. במציאות זו היה קשה לשליטים ולפוליטיקאים מטהראן ו מבית, לכפות את סמכותם לחלוון, והם נאלצו להתפסר עם וקבל לפחות מתקנותיהם. כך נחפכו הולמים מברונים וערביים למכיר מרכז לכפיית זדק חברתי וככללה מוסרית ולהלוכה מחדש של העשור בחכמה שסבילה מפערים האינטנסיביים שלהם.

במהוות אלו הפגין האיבור (ובעיקר אנשי השוק והולמים) כושר ארגון ופעולה שהתבסס בעיקר על קשרים בלתי רשמיים ועל טlidירות של הוועց, וכן על רצון ועל יכולת להשתחרר משליטותם של הגברים המקומיים ולפעול באופן עצמאי. ואכן, החולפה התוכופה של מושלים, ביטולי הגורות וההקלות במסים ובמחירות הלחם, הם עדות ברורה לחולשת השלטן המרכז ולהשפעת קבוצות חברתיות אלו על המערכת הפלטנית.

כל אלו בלטו במיוחד במיוחד בשליחי שנות השלושים. אז, על רקע מלחמת הראת, המשבר הכללי הקשה והኒצול הבלתי נסבל, הצליחו קבוצות ההמן להניע למחלקות הפנימיות בגיןן ולזרמיין את עצמן במועדן. גברים ונשים יצאו לרחובות נבונם להקריב את עצם ומאמנים שהם מגנים על הכללה המוסרית ועל הערכים השיעים בשם הקהילה.⁷⁷ במקרים אחרים ובנסיבות אחרותם נושא ונתנו עם הרשוות, התריסו נגד סמכותן והוכחו בכל פעם מושך היישוריות יוצא מהליל במערכות הפליטיות והחברתיות שהיו בשליטת העיליות.

עם זאת, כל עוד החוים הפליטיים בעיר התנהלו על פי דפוסים אלו, לא סיכנו ההמניגניות את השיטה הקאניארית ה'דראנית' סכנה של מש, לא איימו איום אמיתי על הסדר הפלטני. אחורות וקונצנזוס בקהילה העירונית הושגו ורק לעיתים רחוקות, בדרן כל בשעה של משבר כללי, ניצול בלתי נובל וחלשה ומניית של הרשות והעליות עם טהראן. מעל כלום בולט קואם אל-מלך, שכשלתי התקופה הנדרונה היה הארט החזק ביוטר בעיר וירושתו עמדו רשות רחבה של בני חסות מקרב עני העיר ונכסים כלכליים בשירא ומהוצה לה.

⁷⁷ השח לפעילותה המהמן העירוני באנגליה במאה השמונה-עשרה: Thompson 1971: 78.

משה אהרוןוב

כאמור, האוכלוסייה העגיה העירכה זאת וסמכה על הולמים, שרוכם היו צעירים, שיידגו לאנטרט החזורי ויאבקו בעושק ובאי-הצדק של בעלי השורה. ואכן, הולמים ניצלו את כשר המיקוח שלהם מול הרשות כדי לקדם לא רק אינטלקטואים אישים או קבוצתיים אלא גם אינטלקטים של הקהילה: ההפגנות והמחאות שיזמו הולמים לחזו על הרשות להיענות לתביעותיהם. ההפגנות ומעשי האלים פרצו, בדרך כלל, בזמן רתים ובמהלך טקסים העאשרא, או יכלו הולמים להרגיש שהם שותפים פעילים במאבקם של עלי חסין נגד א'יה'זדק. במציאות זו היה קשה לשליטים ולפוליטיקאים מטהראן ו מבית, לכפות את סמכותם לחלוון, והם נאלצו להתפסר עם וקבל לפחות מתקנותיהם. כך נחפכו הולמים מברונים וערביים למכיר מרכז לכפיית זדק חברתי וככללה מוסרית ולהלוכה מחדש של העשור בחכמה שסבילה מפערים האינטנסיביים שלהם.

סיכום ומסקנות

במי מהמוד שאה (1835-1848) התאפיין המערך הפלטני בשירא בתרחות, במאבק כוח ומבנה ומטען מתמשך בין הממשל המרכז ונציגו לבין נבדדים מקומיים חזקים. שתי קבוצות עיקריות ניהלו את הפלטיקה בשירא: האחת, מושלים (בדרכם כל נסיכים) מבית קאג'אר, שביקשו לעצם לאגדות מיטים כדי להחויר את השקעתם; והאחרת, נבדדים מקומיים, שביקשו לשמור את מעמדם החברתי ולזכות בכוח פוליטי מקומי ולאומי. כוחה של קבוצת הנבדדים המקומיים בשירא עלה על רקע מלחמת הראת והשינויים הכלכליים בדורות. שיתוף הפעולה בין שתי קבוצות הפלטיקאים' האלה, או היעדרו, יצרו את השיטה הפלטנית בעיר הדרומית, ואפיינו בmirra רבה את החיים הפליטיים בה. ב'פוליטיקה מלמעלה' בשירא בדרך כלל נשאו ונתנו נבדדים השינויים על השפעה ועל שליטה, ונאלצו להתפסר זה וזה כדי להבטיח את המשך הדומיננטיות שלהם בחום העירוניים. במאבקים אלו השפיעו הנבדדים המקומיים השפעה עמוקה על גורמים שונים בעיר, הם הפגינו כישרין פוליטי וניצלו את קשריהם עם טהראן. מעל כלום בולט קואם אל-מלך, שכשלתי התקופה הנדרונה היה הארט החזק ביוטר בעיר וירושתו עמדו רשות רחבה של בני חסות מקרב עני העיר ונכסים כלכליים בשירא ומהוצה לה.

שיטת פוליטית זו, כך מתברר, לא ענתה תמיד על צורכי האנשים העמליים שומריו החזק. מכיוון שהסרו מוסדות ייצוגיים, ההתארגנויות המקצועיות (הגילדות, האיגודים המקצועיים וכדומה) היו תולשות והאנשי הפשוטים היו רגושים לשינויים במצב הכלכלי ובמבנה התעסוקה, הצליחו אנשי השוק והולמים להתנקם מהמרחב הפלטני, שנשלט בידי העיליות, ולקדם את מטרותיהם שלהם. הם ניצלו את הסכטולים

'פוליטיקה מלמלה': מתחא, אלימות וצדק חברתי בעיר שיראז, 1848-1835

- Abrahamian, Ervand, 1968. 'The Crowd in Iranian Politics 1905-1953', *Past and Present* 41: 184-210.
- Abrahamian, Ervand, 1969. 'The Crowd in the Persian Revolution', *Iranian Studies* 2, 4 (Autumn): 128-150.
- Abrahamian, Ervand, 1974. 'Oriental Despotism: The Case of Qajar Iran', *IJMES* 5: 3-31.
- Abrahamian, Ervand, 1975. 'European Feudalism and Middle Eastern Despotism', *Science and Society* 12, 2: 129-156.
- Afshari, Mohammed Reza, 1983. 'The Pishvaran and Merchants in Pre-Capitalist Iranian Society: An Essay on the Background and Causes of the Constitutional Revolution', *IJMES* 15: 13-155.
- Amanat, Abbas (ed.), 1983. *Cities and Trade: Consul Abbott on the Economy and Society of Iran, 1847-1866*, London: Oxford University.
- Arjomand, Said Amir, 1981. 'The Shi'ite Hierocracy and the State in Pre-Modern Iran, 1785-1890', *Archives Europeene de Sociologie* 22: 40-78.
- Ashraf, Ahmad, 1983. 'Bazaar and Mosque in Iran's Revolution', *MERIP Reports* 113: 16-18.
- Atabaki, Touraj (ed.), 2007. *The State and the Subaltern: Modernization, Society and the State in Turkey and Iran*, New York: I. B. Tauris.
- Bakhash, Shaul, 1971. 'The Evolution of Qajar Bureaucracy, 1779-1879', *MES* 7, 2 : 139-168.
- Barbir, Karl K., 1980. *Ottoman Rule in Damascus, 1708-1758*, Princeton: Princeton University Press.
- Beck, Lois, 1986. *The Qashqa'is of Iran*, New Haven: Yale University Press.
- Bendix, Reinhard and Seymour Martin Lipset, 1966. *Class, Status and Power: Social Stratification in Comparative Perspective*, New York: Free Press.
- Binning, Robert, B. M., 1857. *A Journal of Two Years Travel in Persia, Ceylon etc.*, 2 Vols., London: W. H. Allen Co.
- Bonine, Michael E., 1977. 'From Uruk to Casablanca: Perspective on the Urban Experience of the Middle East', *Journal of Urban History* 3, 2: 141-180.
- Brugsch, Heinrich Karl, 1862. *Reise der K. Preussischen Gesandtschaft nach Persien, 1860 und 1861*, Leipzig: J. C. Hinrichs.
- Burke, Edmund and Lapidus, Ira M. (eds.), 1988. *Islam, Politics and Social Movements*, Berkeley: University of California Press.

כ"ר, נזורה הממשלה בעונשים, בטקטייה של 'לפרד ומשל' ובכוחות הצבא השבטים מצפון הממלכה, כדי למנוע מהmarkt המקומי לצאת מכל שליטה.

ביבליוגרפיה

欽定四庫全書

PRO Public Record Office

FO Foreign Office

IOR Indian Office Records

רשימת מקורות:

ארמיאת, מוחמד חסין, 1931. דלני-תגנושאן, טוראן: חמ"ל.
אהרוןוב, משה, 1997. *מבילן לאינטגרציה: ההיסטוריה של מחוז פארס באיראן 1880-1801*, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל אביב.
אהרוןוב, משה, 2009. 'פטרונית, משפט פער ולהמן: פוליטיקה, מחאה ואלימות בעיר Shiraz במחצית הראשונה של המאה התשע-עשרה', *המודרן החדש* מט: 100-74.

או'האנן, רולינג, תשס"ד 2004. 'שים הסובייקט, לימודי כפישים והיסטוריות של התגבורות בדרוּם אסיה הקולוניאלית', ג'מואה יב: 151-198.
אסול, אל מלך מיזוא עילאם חסין, 1368. 'טפרנאמאה אי-איסלאם', בטור: ס' עלי דוד (עורץ), דוד טפרנאמאה ג'זנוב-איידאן, טוראן: חמ"ל.
ורקוב, אחמד בן ABI אל חיר, 1931/2. *שידואנומה*, טוראן: חמ"ל.
مصطفוי, עבדאללה, 1946 [1324]. *שרח'-ונרגאני-* מט: תארח'-אי-תמאע'י
ואדראי-קאג'אריה, טוראן: חמ"ל.

סאסאני, מלכ' ח'אן, 1958 [1966]. *סיסקטגראן-די דודה-קאג'אר*, טוראן: חמ"ל.
פאז, מירוא חסן, 1894/5. *תאריך פארסנאמאה-נאצרי*, טוראן: חמ"ל.
פריצ' שיראי, מירزا מהמד נציג מירزا אקס, 1896/7. *אתא' אל-עומ*, בומבי: חמ"ל.

קפלו, סט, 2003. 'אתנוגרפיה פוליטית והיסטוריה פוליטית - דין מתודולוגי' (הערת מבוא למאמרה של ליה דין), ג'מואה י: 111-115.
קפלו, סט, 2004. 'אדריסאה הדית: אסבלות וה-Subaltern', *מהיסטוריה חברתית ללימודי תרבות*, ג'מואה יב: 149-135.

- Guha, Ranajit, 1963. *A Rule of Property of Bengal: An Essay on the Idea of Permanent Settlement*, Paris: Moulton & Co.
- Guha, Ranajit, 1974. 'Neel Darpan: The Image of Peasant Revolt in a Liberal Memory', *Journal of Peasant Studies* 2, 1: 1-46.
- Guha, Ranajit, 1988a. 'On Some Aspects of Historiography of Colonial India', in: Ranajit Guha and Gayatri Chakravorty Spivak (eds.), *Selected Subaltern Studies*, New York: Oxford University Press, 37-44.
- Guha, Ranajit, 1988b. 'The Prose of Counter-Insurgency', in: Ranajit Guha and Gayatri Chakravorty Spivak (eds.), *Selected Subaltern Studies*, New York: Oxford University Press, 45-88.
- Gunes-Ayata, Ayse, 1994. 'Clientelism: Premodern, Modern, Postmodern', in: Luis Roninger and Ayse Gunes-Ayata (eds.), *Democracy, Clientelism and Civil Society*, London: Lynne Rienner: 19-28.
- Hambly, Gavin R. G., 1991. 'The Traditional Iranian City in the Qajar Period', in: Gavin R. G. Hambly, Peter Avery and Charles Melville (eds.), *The Cambridge History of Iran*, New York: Cambridge University Press, Vol. 7: 542-589.
- Hay, Douglas and Nicholas Rogers, 1997. *Eighteenth-Century English Society: Shuttles and Swords*, Oxford: Oxford University Press.
- Henty, G. A., 1902. *To Herat and Cabul: A Story of the First Afghan War*, London: Blackie and Son, Ltd.
- Hourani, Albert Habib and Stern, Samuel Miklos (ed.), 1970. *The Islamic city: a Colloquium*, Oxford: Cassirer.
- Hobsbawm, Eric J., 1971. 'Class Consciousness in History', in: Istvan Meszaros (ed.), *Aspects of History and Class Consciousness: Essays*, London: Routledge & K. Paul.
- Hobsbawm, Eric J., 1997. *On history*, London: Weidenfeld & Nicolson, 5-21.
- Issawi, Charles, 1970. 'The Tabriz-Trabzon Trade, 1830-1900: Rise and Decline of a Route', *IJMES* 1, 1: 18-27.
- Issawi, Charles (ed.), 1971. *The Economic History of Iran, 1800-1914*, Chicago: University of Chicago Press.
- Katouzian, Homa, 2003. *Iranian History and Politics: The Dialectic of State and Society*, London and New York: Routledge Curzon.
- Keshavarzian, Arang, 2007. *Bazaar and State in Iran: The Politics of the Tehran Marketplace*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Chakrabarty, Dipesh, 2000. 'Subaltern Studies and Postcolonial Historiography', *Nepantla: Views from South* 1, 1: 9-32.
- Chatjee, Partha, 1983. 'Peasant Politics and Historiography: A Response', *Social Scientist* 11, 5: 58-65.
- Cahen, Claude, 1958. 'Mouvements Populaires et Autonomisme Urban dans L'Asie Musulmane du Moyen Age', *Arabica* 5: 225-250.
- Cole, Juan Ricardo and Moojan Momen, 1986. 'Mafia, Mob and Shiism in Iraq: The Rebellion of Ottoman Karbala, 1824-1843', *Past and Present* 112: 112-143.
- Cole, Juan Ricardo I., 2002. *Sacred Space and Holy War: The Politics, Culture and History of Shi'ite Islam*, London: I. B. Tauris.
- Cronin, Stephanie (ed.), 2007. *Subaltern and Social Protest: History from Below in the Middle East and North Africa*, London: Routledge.
- de Bode, Clement Augustus, 1845. *Travels in Luristan and Arabistan*, London: J. Madden and Co.
- Enayat, Anna, 1970. 'The Problems of Imperialism in Nineteenth Century Iran', *Tahqiqat E-Eqtesad* 8: 141-159.
- English, Paul Ward, 1966. *City and Village in Iran: Settlement and Economy in the Kirman Basin*, Madison: University of Wisconsin Press.
- Farmayan F., Hafez, 1976. 'The Use of Quantitative Research in the Social and Economic History of Iran', in: H. Farmayan (ed.), *The Social Science and Problems of Development*, Princeton: n.p.
- Fasai, Hasan b. Hasan, 1972. *History of Persia under Qajar Rule* (Translated from Persian by Heribert Busse), New York and London: Columbia University Press.
- Fathi, Asghar, 1979. 'The Role of the Rebels in the Constitutional Movement in Iran', *IJMES* 10, 1: 55-66.
- Floor, Willem M., 1971a. 'The Lutis - Social Phenomenon in Qajar Persia: A Reappraisal', *Die Welt des Islam* 13: 103-120.
- Floor, Willem M., 1971b. 'The Qalantar in Qajar Persia', *JESHO* 14: 253-268.
- Floor, Willem M., 1976. 'The Merchants Tujjar in Qajar Iran', *ZDMG* 126: 101-135.
- Gleave, Robert (ed.), 2005. *Religion and Society in Qajar Iran*, London and New York: Routledge Curzon.

- Parson, Talcott, 1967. 'Social Classes and Conflict in the Light of Recent Sociology Theory', in: Talcott Parsons (ed.), *Essays in Sociological Theory*, New York: Free Press, 323-335.
- Perry, John R., 1979. *Karim Khan Zand: A History of Iran, 1747-1779*, Chicago: University of Chicago Press.
- Peterson, Samuel R., 1979. 'The Ta'ziyah and Related Arts', in: Peter J. Chelkowski (ed.), *Ta'ziyah, Ritual and Drama in Iran*, New York: New York University Press, and Tehran: Soroush Press.
- Picot, Henry Philip, 1897. *Persia: Biographical Note of Members of the Royal Family, Notables, Merchants and Clergy*, London (PRO).
- Raymond, Andre, 1968. 'Quartiers et Mouvements Populaire en Caire au VIIIème Siècle', in: Peter Malcolm Holt (ed.), *Political and Social Change in Modern Egypt*. London: Oxford University Press.
- Raymond, Andre, 1991. 'Soldiers in Trade: The Case of the Ottoman Cairo', *British Journal of Middle Eastern Studies* 18, 1: 16-37.
- Rapoport, Anatol, 1968. 'General System Theory', *The International Encyclopedia of the Social Science*, Vol. 15: 452-458.
- Rich, Claudius James, 1836. *Narrative of a residence in Koordistan and on the Site of Ancient Nineveh: With Journal of a Voyage Down the Tigris to Bagdad; And an Account of a Visit to Shiraz and Persepolis*, 2 Vols., London: James Duncan.
- Royce, William R., 1981. 'The Shirazi Provincial Elite: Status Maintenance and Change', in: Michael E. Bonine and Nikki R. Keddie (eds.), *Modern Iran: The Dialectics of Continuity and Change*, Albany: State of New York University Press, 289-300.
- Scott, James C., 1976. *The Moral Economy of the Peasant: Rebellion and Subsistence in Southeast Asia*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Scott, James. C., 1990. *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, New Haven: Yale University Press.
- Sheikholeslami, A. Reze, 1978. 'The Patrimonial Structure of Iranian Bureaucracy in the Late Nineteenth Century', *Iranian Studies* 11: 199-258.
- Stern, Henry, 1854. *Dawning of Light in the East: with Biblical, Historical, and Statistical Notices of Persons and Places Visited During a Mission to the Jews, in Persia, Koordistan, and Mesopotamia*, London: C. H. Purday.
- Khadduri, Majid, 1984. *The Islamic Conception of Justice*, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Kinneir, John Macdonald, 1813. *A Geographical Memoir of the Persian Empire*, London: J. Murray.
- Lambton, Ann K. S., 1970. 'Islamic Society in Persia', in: Louise E. Sweet (ed.), *Peoples and Cultures of the Middle East: An Anthropological Reader*, New York: Natural History Press, 74-101.
- Lapidus, Ira M., 1984. *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Loeb, Laurence D., 1977. *Outcast: Jewish Life in Southern Iran*, New York: Gordon and Breach Science Publishers.
- Lorimer, John Gordon, 1915. *Gazetteer of the Persian Gulf, Oman and Central Arabia*, 2 Vols., Calcutta: Superintendent of Govt.
- Marcus, Abraham, 1989. *The Middle East on the Eve of Modernity: Aleppo in the Eighteenth Century*, New York: Columbia University Press.
- Martin, Vanessa, 1989. *Islam and Modernism: The Iranian Revolution of 1906*, London: I. B. Tauris.
- Martin, Vanessa, 2005. *The Qajar Pact: Bargaining, Protest and the State in Nineteenth-Century Persia*, London and New York: I. B. Tauris.
- Morier, James Justinian, 1812. *A Journey Through Persia, Armenia and Asia Minor to Constantinople in the Years 1808 and 1809*, London: Longman.
- Mounsey, Augustus Henry, 1872. *Journey through the Caucasus and the Interior of Persia*, London: Smith, Elder.
- Nooshirvani, Vahid, 1981. 'The Beginnings of Commercialized Agriculture in Iran', in: Abraham L. Udovitch (ed.), *Islamic Middle East, 700-1900: Studies in Economic and Social History*, Princeton: Darwin Press.
- Oberling, Pierre, 1974. *The Qashqai Nomads of Fars*, The Hague: Mouton.
- Oliver, Guillaume Antoine, 2005 [1807]. *Voyage dans L'empire Othoman, L'Egypte et la Perse*, Paris: Adamant Corporation.
- Ouseley, William, 2005 [1819]. *Travels in Various Countries in the East, Most Particularly in Persia*, 3 Vols., London: BookSurge Publishing.
- Parsa, Misagh, 1989. *Social Origin of the Iranian Revolution*, New Brunswick and London: Rutgers University Press.

רעיונות נודדים: ביקור מפקד והמאבק האנטיאימפריאלי במצרים

ליאור שטרנפולד

שנותיו של מוחמד מפקד בראשות ממשלה איראן (1951-1953) היו שנים טערות. אלו השנים שבן התעצב המאבק לדה-קולוניזציה מל העצמות הישנות, בריטניה וצרפת, באיראן ובמורוח התקיכון כולם. בהלאימו את תעשיית הנפט האיראנית, היה מפקד למנהיג המוסלמי הראשון שהצליח לגבור על בריטניה, ولو לפרק זמן קצר. מפקד שילם על כך בהדרות, הדחה שבריטניה וארכזות הברית היו מעורבותה בה. מאבקו של מפקד זכה להתעניינות בעולם כולו, ובכלל מקומות פורש בדרך אחרת. המאמר בוחן את הריך שבה הובנה הפרשה במקורה בנובמבר 1951 – ומנתה את השפעתה על מאבקה של מצרים באימפריאליים הכלכלי הבריטי.

מבוא

באוונסט 1953 נפל דבר באיראן – ר"ר מוחמד מפקד (Mossadegh), ראש הממשלה הבוחר של איראן ויר"ר מפלגת 'החיות העממית' (גביה י-מְלֵי), הורח מתפקידו במסגרת הפיכה שיזמו במשותף שירותי הבין של בריטניה וארצות הברית. מפקד וחוזה מכיוון שנשנים קודם לכך הלאים את תעשיית הנפט של איראן, ביטל את זכיונה של 'חברת הנפט האנגלו-איראנית' (AIOC) וסילק את כל הכהות הבריטיים באיראן. מפקד נקט צעדים אלו לאחר שהבריטים סיירו להיענות לבקשתו לדוח מהרשכני הזיכין כדי לגcash הסכם ההוגן יותר. מטרתו הייתה להגיע להסכם דומה להסכם ששימש בסיס להקמת חברת הנפט 'ARAMCO' (ARAMCO), הסכם שישקיף חלוקת חזחים ולא ניצול משאבים.¹

¹ אמר זה מבוסס על חיבור לשם קבלת תואר מוסמך שנכתב בהנחת ר"ר רלי שכטר וד"ר חגי שם מהמלקה ללימודיו המורוח התקיכון באוניברסיטה בנדיה בגבג. בשדים אלו נחתם ההסכם בין ארצות הברית לסתוריה שעניבו השופטות באראםקו, ולפיו יחולקו חזחים שיוטקו מחלוקת הנפט שווה בשווה בין הצדדים. הסכם זה גרם לתטישה באיראן

- Thompson, Edward Palmer, 1971. 'The Moral Economy of the English Crowd in the Eighteenth Century', *Past and Present* 50: 76-136.
- Thompson, Edward Palmer, 2001. 'History from below', in: Dorothy Thompson (ed.), *The Essential E. P. Thompson*, New York: New Press, 481-489.
- Ussher, John, 1865. *A Journey from London to Persepolis*, London: Hurst and Blackett.
- Waring, Edward Scott, 1807. *A Tour to Sheeraz, by the Route of Kazroon and Feerozabad*, London: T. Cadell and W. Davies.
- Watson, Robert Grant, 1860. *A History of Persia from the Beginning of the Nineteenth Century to the Year 1858*, London: Smith, Elder.
- Willis, Charles James, 1883. *In the Land of the Lion and the Sun*, London: Macmillan.
- Wilson, (Sir) Arnold Talbot, 1916. *Report on Fars*, Simla: Government Monotype Press.
- Wolf, Eric R., 1966. 'Kinship, Friendship, and Patron-Client Relations in Complex Societies', in: Michael Banton (ed.), *The Social Anthropology of Complex Societies*, London: Tavistock Press: 1-22.
- Yapp, Malcolm E., 1975. 'The Modernization of Middle Eastern Armies in the Nineteenth Century: A Comparative View', in: V. J. Parry and Malcolm E. Yapp (eds.), *War, Technology and Society in the Middle East*, Oxford: Oxford University Press.